

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ імені В.Н. КАРАЗІНА

Кафедра міжнародних відносин, міжнародної інформації та безпеки

КОМПЛЕКС НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

**з дисципліни
«Аналіз зовнішньої політики»**

рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

галузь знань 0302 – Міжнародні відносини

напрямок підготовки 6.030204 «Міжнародна інформація»

спеціальність _____

освітня програма _____

спеціалізація _____

вид дисципліни обов'язкова

факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнес

Укладач: к.політ.н., Солових Є.М.

1. Навчальний контент:

ВСТУП

Навчальний курс «аналіз зовнішньої політики» викладається у Харківському національному університеті імені В.Н. Каразіна для підготовки фахівців за галуззю «Міжнародна інформація».

Метою даної навчальної дисципліни є надання студентам знань щодо аналізу політики, уявлень про механізм вироблення зовнішньої політики держави, ознайомлення студентів із найважливішими проблемами зовнішньої політики України на сучасному етапі, а також формування у них вмінь та навичок інформаційно-аналітичної діяльності в галузі міжнародних відносин.

Структура навчальної дисципліни є теоретичною основою сукупності знань та вмінь, що формують майбутній профіль фахівця з міжнародної інформації та міжнародних відносин, і включає два тематичні розділи. Відповідно до них будується тематика, за якою передбачено вивчення теоретичних основ аналізу зовнішньої політики.

Перший тематичний розділ «Теоретико-методологічні аспекти аналізу зовнішньої політики» розкриває основні теоретичні аспекти аналізу зовнішньої політики і направлені на формування у студентів знань, вмінь та навичок студентами, а саме: основні концепції зовнішньої політики держави; закономірності розвитку і принципів, які впливають на формування та реалізацію зовнішньої політики держави; основні положення, принципи та складові зовнішньої політики держави; концептуальні положення та методи аналізу сучасної зовнішньополітичної діяльності; сутності цілей, принципів та засад зовнішньої політики України в постбіполярній системі міжнародних відносин.

Другий розділ «Прикладні аспекти аналізу зовнішньої політики» передбачає ознайомлення студентів з прикладними аспектами аналізу зовнішньої політики, визначення чинників, що впливають на зовнішні відносини, специфіку відносин між Україною та іншими державами.

Практичні заняття спрямовані на закріплення та конкретизацію лекційного матеріалу, розвиток у студентів творчих задатків, навичок самостійної роботи і

прикладного використання теоретичних знань у професійній діяльності. З цією метою розроблено цілий комплекс завдань, спрямованих на активізацію самостійної роботи, серед яких: письмове виконання тестів, відповіді на поставлені запитання та ін. До всіх семінарських занять передбачено список необхідних для підготовки джерел.

Розділ 1. Теоретико-методологічні аспекти аналізу зовнішньої політики.

Тема 1. Аналіз зовнішньої політики як навчальна дисципліна та галузь знання

Аналіз міжнародної політики як наука і навчальна дисципліна має багато спільного у плані досліджуваної проблематики і предметного поля з історією, політичною географією, міжнародною економікою, міжнародним правом, основами дипломатії, соціологією політики й особливо з політологією. Зокрема, сучасний дослідник М. Гуннель навіть підкреслив: «Основним предметом науки про міжнародні відносини є владні відносини... Її предмет співпадає з предметом політичної науки... Різне лише географічне поле». На нашу думку, з подібним твердженням можна погодитися тільки частково. А для цього важливо спробувати чітко визначити або хоча б окреслити предмет, коло основних питань, які вивчає наука про міжнародні відносини. Про існування такого предмета свідчить наявність цілого ряду проблем, сутність яких, при всьому багатстві взаємозв'язаного і взаємозалежного світу, не зводиться до внутрішньополітичних відносин, а має власну динаміку, дихає власним життям. Признаючи, що задовільного вирішення питання про те, як висловити цю сутність, поки не знайдено, не варто забувати, що мова йде про різні види політичної діяльності, що використовують різні засоби (наприклад: армія, військова стратегія і дипломатія в зовнішній політиці; поліція, державне право і податки - у внутрішній), мають різні можливості (якщо політика - сфера ризикованої діяльності, то в зовнішній і міжнародній політиці ступінь ризику незмірно більш висока, чим у внутрішній); здійснюються в різних середовищах (у міжнародних відносинах, які є середовищем зовнішньополітичної діяльності, немає монополії нелегітимного насильства: відповідні акції ООН далеко не спірні і легітимні по більшій частині лише для обмеженого кола членів міжнародного співтовариства).

От чому центральні поняття політології (наприклад такі, як «політична влада», «політичний процес», «політичний режим», «громадянське суспільство» і т.п.) мають специфічне значення в застосуванні до зовнішньої (міжнародного) політики, формуючи своє, відносно автономне предметне поле.

Насамперед зрозуміло, що аналіз зовнішньої політики спрямована на дослідження проблематики, яка в цілому стосується сфери міжнародної політики взагалі та зовнішньої політики держав зокрема. Мова йде про осмислення цілісного розуміння і підходу до міжнародного життя. Тільки в цьому випадку можна визначити аналіз зовнішньої політики як таку, що шукає вирішальні фактори, важелі та механізми взаємин між державами як політичними інституціями та знаходить у цих взаєминах закономірності й випадковості. З цієї точки зору, безумовно, предмет аналізу зовнішньої політики складає діяльність держав на міжнародній арені, серцевиною якої є техніка і теорія дипломатії.

Однак, так як поняття «міжнародні відносини» і «міжнародна політика» включають взаємодію не тільки держав, але й інших суб'єктів світового співтовариства, то діяльність цих акторів (серед них особливо вагому роль відіграють міжнародні організації різного масштабу і спрямування) також входить у предметне поле аналізу зовнішньої політики.

Предмет аналізу зовнішньої політики включає в себе також проблему методів аналізу зовнішньополітичної ситуації та зовнішньополітичної діяльності, дослідження змісту основних зовнішньополітичних доктрин і концепцій. Особливо важливо включення в предметне поле науки й навчальної дисципліни міжнародних відносин вивчення понять «міжнародної системи» і «міжнародного порядку». В цьому плані виховання й підготовка теоретиків і практиків зовнішньої політики та міжнародних відносин ґрунтується на розумінні провідної тенденції сучасної міжнародної політики. Вона полягає у подоланні конфліктно-конфронтаційного стилю і поступовому переході до глобального співробітництва. Дослідження цієї тенденції, а значить місця та ролі конфліктів і співробітництва у міжнародних відносинах - ще одна важлива складова предмету аналізу зовнішньої політики.

Розроблювані в рамках предметного поля науки про міжнародні відносини численні поняття і категорії - «міжнародна політика», «світовий політичний

процес», «геополітика», «плюралізм суверенітетів». «баланс сил», «дипломатія», «стратегія», «переговорний процес», «національний інтерес» і багато інших -- уже збагатили інші науки та навчальні дисципліни. Особливо успішно багато подібних понять використовуються політологією при дослідженні внутрішньополітичних процесів, для аналізу внутрішньополітичних проблем. Це ще один доказ того, що аналіз зовнішньої політики постав як відносно автономна політична дисципліна, яка має свій власний предмет дослідження.

Тема 2. Сутність характеристики аналізу зовнішньої політики як складової частини прикладного політичного аналізу

Початком розвитку аналізу політики як окремої сфери наукового дослідження можна вважати 60-ті рр. ХХ ст. Термін аналіз політики вперше був вжитий у 1950 р. ХХ століття . Фактично до середини 70-х рр. орієнтація соціальних наук на дослідження державної політики набула виразного інституціонального оформлення .

Аналіз державної політики як прикладна суспільна наука, навчальна дисципліна і сфера професійної діяльності вперше був застосований у США та Канаді, що мало практичний вияв у зростанні показників діяльності державного сектора цих країн. Підготовка відповідних спеціалістів здійснювалась переважно на факультетах державного управління.

Дещо іншим був підхід до аналізу політики в європейських країнах. Зокрема, в Європарламенті більше уваги приділяють процедурі ухвалення рішень шляхом консультування, співпраці, співрішення, ніж безпосередньо етапам аналізу політики. Зважаючи на інтеграційність європейських країн та введення єдиної грошової одиниці, за статистикою близько 50% рішень Європарламенту було ухвалено кваліфікованою більшістю як співрішення.

Аналіз державної політики є прикладною дисципліною, оскільки досліджує відносно стабільну, організовану й цілеспрямовану діяльність-бездіяльність державних інституцій, здійснювану ними безпосередньо або опосередковано щодо певної проблеми чи сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства.

Аналіз політики як наука, навчальна дисципліна і сфера професійної

діяльності вимагає чіткого й коректного тлумачення понять і дефініцій, адже конструктивність взаємозв'язку політичних наук й аналізу політики значною мірою залежить від правильності усвідомлення наукової термінології. Окремі науковці вважають, що в Україні існує проблема якості аналізу політики і, відповідно, кваліфікації аналітиків-експертів. Незалежно від конкретної проблеми її розв'язанням є порада-рекомендація або структура для її надання. Особливо це стосується України, де відбуваються трансформаційні процеси та існує значна кількість тимчасових рішень, нашвидкуруч від налагоджених структур й інститутів для покращання якості інформації, рішень, оцінки результатів тощо.

Усе це є стимулом для визнання необхідності запровадження новинок менеджменту, державного управління, оцінювальних підходів тощо. Негативною стороною негрунтовного аналізу й поспіху є намагання зробити найдосконалішу пораду-рекомендацію для замовників.

Отже, визначимо деякі перешкоди становленню аналізу державної політики як повноправної наукової дисципліни. Передусім слід звернути увагу на термінологічну плутанину як серед науковців, так і у ЗМІ. Досить часто у ЗМІ зустрічаються матеріали, в яких політичний аналіз подається як аналіз для політики або політичний аналітик намагається зробити експерту оцінку державної політики.

Поняття **аналіз політики, політичний аналіз й аналіз для політики** мають суттєві відмінності. Спеціалісти, що здійснюють цей аналіз, відповідно називаються **аналітиками політики, політичними аналітиками й аналітиками для політики**. Причиною такого вживання, на нашу думку, є різне тлумачення терміна "політологія" (від давньогрецьких слів: *politike* - мистецтво управління державою і *logos* - вчення).

Фактично під час зародження на початку 90-х рр. цей термін включав значну кількість понять з англійської мови, де цикл політичної науки викладається під загальною назвою "Political Science". При цьому втрачено розуміння наявності в англійській мові двох еквівалентних понять щодо українського терміна політика: *policy* і *politics*.

Терміни і поняття мають тенденцію змінювати своє первісне значення. Так,

термін політика, як і термін держава, не має єдиної, чітко окресленої дефініції. Багато проблем виникає через некоректне вживання дефініцій:

Аналіз цих дефініційних понять дає змогу зробити висновок, який підтверджує філософські трактування давньогрецьких політологічних шкіл, політичної теорії Ренесансу і теорій кінця XIX ст. про політику як вибір з кількох наявних можливостей (англійський термін *policy* є досить комплексним та всеохоплюючим).

Традиційно дослідницький інтерес науковців-політологів був сконцентрований на таких питаннях, як політичні інститути, політичні процеси, особливості становлення політичної системи, хоча не можна категорично стверджувати, що вони абсолютно індиферентні до державної політики. Скажімо, зовнішня політика та політика у сфері прав людини завжди були в полі зору політологів. Однак політичні дослідження переважно описували інститути, які формували державну політику. Зв'язок між інституційними структурами та змістом державної політики майже не досліджувався.

Проте в останні десятиріччя політологи стали спрямовувати більше зусиль на вивчення саме державної політики, тобто на розгляді пояснення причин та наслідків урядової діяльності. Сьогодні в полі зору дослідників описання змісту державної політики, аналіз впливу соціально-економічних та політичних факторів на цей зміст, дослідження ефекту різних інституційних структур та політичних процесів на державну політику, оцінка очікуваних та неочікуваних наслідків державної політики для суспільства.

При вивченні самого поняття "державна політика" обов'язково враховувати різні аспекти, які розкривають його зміст, а саме: цілі, наміри, завдання, засоби. Для обміркування пропонуємо деякі ствердження західних політологів. Р. Істон: "Державна політика – це ставлення урядової структури до свого оточення". Т.Дай: "Державна політика – це те, що уряд обирає робити, або не робити". Р. Роуз: "Державна політика – це тривала серія більш або менш відповідальних дій та їх узгодження з метою прийняття конкретного рішення". Канадський учений Л. Пал, визначає державну політику як «напрямок дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв'язання певної проблеми або сукупності взаємно

пов'язаних проблем» .

На нашу думку, оптимальним є таке визначення: *державна політика - це відносно стабільна, організована й цілеспрямована діяльність/бездіяльність державних інституцій, здійснювана ними безпосередньо чи опосередковано щодо певної проблеми або сукупності проблем, яка впливає на життя суспільства.* Виходячи з такого трактування державної політики виділимо кілька характерних її рис:

– державна політика - це не випадкова, безсистемна поведінка учасників процесу політики, а цілеспрямована діяльність/бездіяльність, що розробляється для досягнення поставленої мети (хоча не завжди досягає задекларованого);

– політика охоплює не окремі абстрактні рішення, а цілеспрямовані напрями чи моделі діяльності/бездіяльності урядовців, розробку політики і її впровадження;

– не всяка політика втілюється в життя через владні структури, досить часто використовуються приватні організації чи окремі особи;

– державна політика є відповіддю на суспільні вимоги чи вимоги діяльності/бездіяльності учасників процесу політики: законодавців, бюрократів, груп інтересів, громадян тощо;

– політика - це дієвість/пасивність державних інституцій, а не їх плани (голослівна декларація); саме така політика аналізується й оцінюється;

– державна політика може бути позитивною, коли певні проблеми вирішуються, й негативною - за умови дії/бездіяльності, недосягнення поставленої мети чи досягнення протилежного;

– державна політика засновується на законі, тобто вона має бути легітимною. У сучасному суспільстві фіскальні, регулятивні чи контрольні дії сприймаються як легітимні, і все ж легітимність є необхідною, але недостатньою умовою ефективної державної політики;

– державна політика ґрунтується на монополії держави незаконний примус чи насильство, тобто державні органи використовують певну шкалу інструментів для досягнення мети політики;

– слід розрізняти просто рішення й політику. Щоденні урядові рішення, продиктовані як політикою, так і обставинами, спонукають до проведення якоїсь

політики, але окремо кожне з них не є політикою.

Крім того, важливо розрізняти аналіз політики та відстоювання політики. Перший вид діяльності вимагає критичного підходу до питань державної політики на основі систематичних знань, другий - організаційних умінь, ораторського мистецтва, переконливості та наполегливості, вміння грати на політичній сцені. Тобто аналіз політики - це пояснення причин та наслідків державної політики, а відстоювання політики - здійснення заходів для закріплення та збереження певної політики, яка вважається правильною. До того ж розробка наукового знання про фактори, які впливають на державну політику, та про її наслідки є необхідною умовою активного відстоювання політики, тобто намагання за допомогою спеціальних заходів закріпити і зберегти певний напрям політики. Отже, *аналіз державної політики - це порада - рекомендація щодо альтернативи-стратегії напряму діяльності державних Інституцій, зорієнтована на вирішення проблеми чи сукупності проблем, яка ґрунтується на суспільних цінностях.*

Перший рівень – вибір рішення, що приймається політичними урядовими діячами та відповідними державними установами, спрямованих на використання державної влади.

Другий рівень – політична продукція, коли в результаті прийнятого рішення політичний намір перетворюється в дію, яка за допомогою системи владних відносин впливає на життя громадян.

Третій рівень – конкретний результат, який отримуємо в процесі здійснення політичного процесу, коли політичний вибір, рішення та поточна продукція створюють відповідні умови, необхідні для регулювання суспільного життя громадян.

Тема 3. Методологічні проблеми аналізу зовнішньої політики

Зовнішня політика держава є діяльність на міжнародній арені, що регулюють відносини з іншими дійовими особами зовнішньої політики: держав, міжнародних організацій або система пріоритетів та дії буде здійснено Уряд у відносинах зі світом за межами держави. Зовнішня політика формується на основі економічного, демографічного, військових, науково-технологічних і культурних потенціали

держави. Поєднання минулого, визначає можливості зовнішньої політики держави в деяких областях, ієрархія місцевості та реалізації зовнішньополітичних пріоритетів.

Аналіз зовнішньої політики – це спроба вивчити міжнародну політику з точки зору окремої держави пояснити суть її і, можливо, прогнозуванні майбутнього розвитку.

Одна з основних проблем міжнародних досліджень є надання етимології та вибір методу. Давайте почнемо з вибору рівня аналізу. Ідея розрізнення між етимології виникла в 1950. Ще в 1954 році у роботі «Людина, держава, війна», К. Уотс виділив три рівні аналізу: людина, окрема держава, глобальний рівень. Але він не говорив про рівень аналізу і про образи, з якими працює "дослідник". Рівень аналізу став широко використовуються завдяки статті американському досліднику Дж. Д. Сінгеру "Проблема рівней аналізу в міжнародних відносинах". Він виділив два рівні аналізу: міжнародні системи вцілому та рівень окремої держави. Вибір з трьох рівнів аналізу традиційно для міжнародних досліджень, але є суперечки про те, що є під їх зрозуміти. Наприклад, деякі розуміють під предметів, з яких міжнародні відносини, інших бачити в них деякі пояснювальні принципів.

Проблема метод також дуже важливо, тому що це отримання нових знань і застосування їх у практику. Метод-як сума методи, інструментів і процедур дослідження науки предмет і поєднання вже існуючих знань. Більшість соціальних наук з них не тільки їм властиві методу. Таким чином вони займають методи з інших наук та змінюючи його по відношенню до його об'єкт.

Методи для вивчення світової політики часто діляться на дві групи: якісні і кількісні. Якісні методи пов'язані з використанням аналітичних процедур для розслідування певні процедури для вивчення факти. Більшість з цих методів використовується традиціоналісти. Цей історичний та описові та інтуїтивно логічний методи, сьогодні це досить широко використовується в глобальній політики.

Кількісні методи прийшов пізніше, особливо їх використання був популярний в 1960-х років. Цей метод фокусується на розрахунок конкретні числові параметрів. Основні критерії, на що звернути увагу при виборі спосіб другий:

- валідність – можливість перевірки інформації;

-надійність припускає, що під час використання цього методу, іншого дослідника буде виходити подібні результати.

Основні методи аналізу міжнародних відносин наступним чином:

1. методи аналізу ситуації

- Спостереження;
- Експертиза документів;
- Порівняльний аналіз.

2. Експлікативні методи

- Контент-аналіз (контент-аналізу);
- Івент-аналіз (аналіз подій);
- Когнітивне картування на основі вивчення сприйняття тим або іншим політичним діячем отриманої інформації.

• Експеримент (моделювання гри: за допомогою комп'ютерів і без її використання).

3. Прогностичні методи

- Метод експертних оцінок (обговорення проблем експертів, які сприяють їх долати центральним органом, який має справу з їх систематизації);
- Будівництво сценаріїв;
- Систематичний підхід;
- Моделювання;

Тема 4. Основні чинники, які впливають на формування та реалізацію зовнішньої політики держави

Кожна держава функціонує в межах системної структури, яка їй дісталася. Отже, взаємодією зовнішньої політики держав з зовнішнім середовищем розглядається як реакція однієї держави на ті чи інші дії іншої держави або групи держав по спрощеній схемі “дія-протидія”, або „виклики-відповіді”. Отже кожна держава повинна зважати на інтереси інших членів міжнародних відносин і своє місце у структурі системи .Держави формують умови своєї діяльності своєю минулою (колишньою) діяльністю, яка стала структурою системи.

Зовнішня політика і є процесом пристосування держави до цієї структури.

Система міждержавних відносин, з котрими зовнішня політика постійно

взаємодіє і місце країни в ієрархії в кожний період ставить зовнішню політику держави в деякі, не залежні від їх волі об'єктивні умови.

Вагомі зміни в системі відбуваються, як правило, протягом порівняно довгих періодів, Тому в рамках цих періодів вплив системно-структурних відносин носить відносно стійкий характер, стабільний, властивий лише їм характер.

Дж. Розенау відзначає вагомий вплив зовнішніх факторів, зокрема, структури системи на зовнішню політику всіх держав, оскільки вона визначає їх зовнішні орієнтації, плани і зовнішньополітичну діяльність. Саме система і її структура визначають:

§ свободу ухвалення рішень в ЗП.

§ Ступінь активності держави в досягненні інтересів і її результативності

§ Зовнішньополітичні плани

§ Визначення друзів та противників

§ Умови створення союзів

§ Умови використання різних, в т.ч. військових засобів

Окрема держава змушена тому так чи інакше пристосовувати свої інтереси і цілі, до об'єктивної ситуації в системі міждержавних відносин, до характеру утворених в ній структурних зв'язків.

Якою б могутньою не була б держава, вона не може не рахуватися з цими кордонами, не співвідносити з ними свою зовнішню політику, не може їх переступати, не ставлячи при цьому свою зовнішню політику, а в ряді критичних ситуацій і всю систему міждержавних відносин на грань серйозної кризи. Проблема вияву і дослідження кордонів можливих зовнішньополітичних "виборів" для кожної держави має особливе значення з точки зору функціонування і розвитку системи міждержавних відносин, в котрій будь-яке серйозне порушення системної рівноваги, будь-яка значна криза можуть загрожувати конфліктом. Ця границя визначається інтересами пануючого класу і устроєм держави.

Сила впливу окремих факторів залежить від ролі цих факторів у системі. До зовнішніх факторів відносяться:

1. Структура системи і місце країни у цій структурі, оскільки кожна країна є її елементом

2. . Стан стосунків в існуючих структурах. Стани відносин визначаються нормами міжнародного права. В залежності від способу впливу на зовнішню політику держави розрізняють наступні стани міжнародних відносин:

1) Стан мирного співіснування – ситуація глобального партнерства між провідними державами, коли кожна з них бере участь у взаємовигідному співробітництві, або не протиставляється іншій (іншим)

2) Стан конфронтації – глобальна політична ситуація, в якій провідні держави світу протистоять одна одній.

3) Стан конфлікту – ситуація, в якій в якій провідні держави світу переходять від протистояння до відкритої (також збройної) боротьби.

Ще існує стан розрядки чи, навпаки, напруженість, які вважаються такими. Що відбуваються між окремими станами, або в них самих.

3. Належність держави до певних міжнародних систем, до політично-міжнародних угруповань, що зобов'язує до координації зовнішньої політики з країнами-союзниками, відповідно до ієрархії, яку країна повинна дотримувати.

Тому кожна країна знаходиться під впливом ряду систем міжнародних відносин, при цьому вектор впливу цих систем може бути різним. Їх загальний вплив залежить від сили тиску на державу.

4. Політичний потенціал країни, який характеризується як політичний, моральний, господарський авторитет держави в очах інших держав. Такий образ політики держави в очах інших держав в певній мірі окреслює можливості держави щодо реалізації зовнішньої політики. (Так високий авторитет Індії завдяки її лідеру Джавахарлаву Неру). Він в загальному визначається

- потенціалом країни (економічним, військовим, в кінці ХХ ст. Також інформаційним, технологічним)

- статусним и фактичним місцем в системі (велика, середня, мала країна);

- провідний чи рядовий учасник регіональних і світових відносин і т.і.), і відповідно пріоритетами її зовнішньої політики.

- цьому можуть сприяти і інші фактори (авторитет країни в період Помаранчевої революції)

5. Цілі та завдання, що треба досягти з допомогою інших країн.

- Якщо для великої держави на першому місці можуть стояти проблеми національної економічної безпеки,

- то для малої, яка залежить від значної кількості зовнішніх факторів – найбільш важливими можуть бути ціни на продукцію її експорту чи підтримання певного рівня і якості політичного спілкування з великими країнами, від економіки і політики яких вона найбільше залежить

В якому б місці структури держава не знаходилась, її зовнішньополітичні відносини визначаються так чи інакше або намірами великих, або їх планами відносно головних проблем свого часу”. Структура – це сукупність впливів, які система здійснює на свої елементи.

Т.ч. система є неформальною інституціалізацією співвідношення сил між державами в певному часовому і просторовому аспекті.

Держава може виходити за межі, дозволені системою, але ставить свою зовнішню політику і систему в цілому на грань кризи.

Система впливає на всіх учасників однаково, але реакції на неї різні в залежності від ряду внутрішніх факторів.

До внутрішніх відносяться:

1. Географічні та природні умови країни

Дія цих факторів на процес формування і здійснення зовнішньої політики реалізується опосередковано

Параметри природного характеру (географічні умови, ресурси, демографічна ситуація країни) повинні сприйматися в процесі формування і здійснення зовнішньої політики, як деякі вихідні умови, які існують ніби незалежно від тої чи іншої зовнішньої політики і не пов’язані з нею, але тим не менше ставлять перед нею певні вимоги, створюють деякі обмеження.

Іноді ж географічні фактори стають важливими в процесі формування і здійснення зовнішньої політики країн в цілому:

Наявність корисних копалин, стає фактором сили, або причиною впливу на

неї збоку інших суб'єктів (Росія, Ірак, країни Африки).

- Так володіння деякою сукупністю корисних копалин не завжди супроводжується їх активним використанням. Нафта в Північному морі була “завжди”, але лише в 70 – і роки, коли з'явилась практична можливість її добування, вона стала реальним фактором, що впливає на зовнішню політику, на зовнішню – політичний процес певних країн.

Вони визначають:

- ресурсні характеристики визначають потенціал країни, вводять її в систему розподілу праці, що існує між країнами згідно відповідних параметрів. Так Україна розвиває туристичну сферу, використовує можливості транзиту внаслідок сприятливого географічного положення. Недостатність життєво важливих ресурсів змушує країну дбати про відповідні зовнішні джерела. (Китай, Японія країни Європи).

- “географічну основу”, на якій розвиваються економічні відносини.

- Тим самим вони впливають на міру внутрішнього забезпечення зовнішньої політики країни, її здатність протистояти зовнішньому тиску. Забезпеченість Росії енергоносіями.

2. Географічне положення. Пряме сусідство відіграє роль:

- у виборі союзників, привілейованих партнерів з міжнародних зв'язків, у визначенні територіальної сфери інтересів тієї чи іншої країни, напрямків зовнішньої політики.

Сусідство США з Канадою і латиноамериканським континентом, близькість Великобританії до європейського континенту, франко – західногерманське сусідство, сусідство пострадянських країн з Росією – все це, без сумніву, певним чином впливають на зовнішню політику перелічених держав, на становище в системі міжнародних відносин, у відношення сил на світовій арені в цілому і в тих чи інших окремих регіонах..

- Всі цивілізації між 30 -60 градусами широти.

- у визначенні регіональних зовнішньополітичних напрямків. Співпраця Швеції, Норвегії, Данії, Ісландії і Фінляндії в рамках Північної ради має однією із своїх основ географічну близькість цих країн. Географічний статус (поряд,

зрозуміло, з політичними причинами) підштовхують Італію до активного розвитку середземноморського напрямку своєї зовнішньої політики.

- В інтеграційних процесах інших міжнародно – політичних акціях . Так лише сусідні країни зі спільними кордонами можуть увійти в інтеграційне об'єднання, стати членом ЧЕС)

- В Японії мала територія схильність до агресії
- В Росії центральне положення – розширення до природних кордонів (морів, гір).

- Афганістан, незалежність Англії
- Розміри території – визначають процеси формування і здійснення зовнішньої політики. Малі країни ЄС, - Бельгія, Нідерланди і Люксембург були найбільш активними прихильниками розвитку інтеграції .

4. Інші географічні фактори. Але, очевидно, в тих чи інших міжнародно – політичних ситуаціях відіграють роль не тільки розміри території яку займає країна. Досить вагомими, поряд з розмірами і площею території, і такі параметри, як:

- її форма,
- її більша чи менша географічна широтність розташування і пов'язані з нею кліматичні умови,
- висока чи низька родючість землі,
- ступінь самозабезпеченості країни продукцією,
- природні багатства, специфіка природокористування, тенденції і темпи змін природного середовища в географічному, біологічному, економічному та інших аспектах, що відбуваються з участю або без участі людини.

2. Культурно – лінгвістичні, цивілізаційні фактори є важливим фактором ідеологічного впливу і найчастіше розглядаються правлячою елітою країни в якості ідеологічної зброї, визначає межі застосування тих чи інших методів.

Вплив церкви, особливо в мусульманських суспільствах, в певній мірі російської православної церкви. В Китаї, Японія, євреї визначальні фактор на державність

Тероризм від тих культур де вбивство не гріх.

3. Ідентичність, як казав Бжезінський „Ніхто не знає. Що вона означає точно,

але всі повинні знати, що вона дуже важлива (колективне усвідомлення спільного минулого і спільного майбутнього і сторична помять) Вирішальне значення для стійкості будь-якої держави.(американський народ, російський народ)

4. Демографічні. – кількість населення, вікова і статева структура, густота населення, рівень урбанізації. Виступають в комплексі з попередніми групами показників, впливають переважно опосередковано, А безпосередньо лише у випадку спілкування з діаспорою.

5. Суб'єктивні – особисті характеристики керівників країни та зовнішньополітичних структур, їх освіта, тип особистості, досвід і знання проблем міжнародних відносин, відношення до кар'єри. Ці чинники оцінюються як дуже важливі, або і як найважливіші. (менталітет народу). Які риси переважають: Німеччина – порядок, дисципліна, В У :

6. Політичні – структура політичної системи суспільства, зокрема тої, що приймає рішення. Ступінь бюрократизації суспільства. Наявність груп інтересів, сили впливу окремих з них. Представники академічного суспільства, які здійснюють наукові розробки у сфері зовнішньої політики Вони впливають на визначення стратегічних цілей, засобів, методів. При цьому вплив може бути лише опосередкований, оскільки зовнішню політику здійснюють лише органи державної влади..

7. Засоби масової інформації – м.б як внутрішні так і зовнішні:

- люди орієнтуються на оцінки, коментарі.
- Здійснюється замовчування чи сенсація навколо окремих фактів, подається дезінформація, здійснюється формування суспільної думки.
- Надання інформації людям, що приймають рішення.
- Спостереження за діяльністю державних осіб.

Хто володіє інформацією – володіє світом

8. Розмір економічного потенціалу – рівень економічного розвитку в значній мірі визначається статус країни в системі міжнародних відносин.

В процесі розробки і здійснення зовнішньої політики велике значення має не тільки абсолютна величина тих ресурсів, які можуть бути направлені на досягнення відповідних цілей, але й частка в загальних економічних показниках країни.

Зрозуміло, що ця частка може бути більшою, ніж ефективність економічного організму даної країни.

Ці фактори можуть мати значення для розвитку економічного, виробничого потенціалу країни, визначення її місця в міжнародному розподілі праці, в системі міждержавних та інших політичних, економічних, культурних зв'язків.. Вони часто безпосередньо враховуються при розробці тих чи інших зовнішньополітичних акцій, ліній, курсів, і т. д.

В цій специфічній якості вони стають параметрами самого процесу формування і реалізації зовнішньої політики країни.

Тому ЗП це широке коло альтернатив, і не є єдино можливою та наперед визначеною, тому м.б непослідовною. Слід шукати такі стратегічні напрямки, що впливають з його можливостей утримувати рівновагу із зовнішнім середовищем.

Основу світової політики в усіх її іпостасях, як, зрештою, і політики взагалі, складають певні інтереси. Тому дуже важливим у плані визначення суті міжнародної політики є питання про її співвідношення з політикою внутрішньою.

Проблема ця досить складна, і не випадково багато хто з дослідників вважає її однією із найважливіших у теорії міжнародних відносин. Існують такі підходи:

Співвідношення внутрішніх та зовнішніх факторів (внутрішньої та зовнішньої політики) характеризується наступними теоріями.

Тема 5. Основні етапи становлення аналізу зовнішньої політики

Експерти Оксфордського університету Т. Данн, С. Сміт, А. Хедфілд виділяють три етапи становлення аналізу зовнішньої політики як наукового напрямку: I – 1950-і рр. – перша половина 1960-х рр.; II - друга половина 1960-х рр. – перша половина 1980-х рр.; III - охоплює хронологічні межі з другої половини 1980-х рр. і до теперішнього часу.

Для першого періоду характерні спроби виокремлення аналізу зовнішньої політики з предметного поля теорії міжнародних відносин, зміщення акцентів на особистісний фактор лідера, що приймає зовнішньополітичні рішення, як головний елемент для розуміння зовнішньої політики держави. У цей час виходять такі фундаментальні роботи, що закладають основи теорії зовнішньої політики: Г. Брук,

Б. Сепін, Р. Снайдер «Прийняття рішень як підхід до вивчення міжнародної політики» (1954 р.); спільна робота Гарольда та Марагарет Спраут «Гіпотези індивідуального рівня взаємин у контексті міжнародної політики» (1956 р.); Дж. Розенау «Передтеорії та теорії зовнішньої політики» у колективному дослідженні «Підходи в порівняльній і міжнародній політиці» під редакцією Р.Б. Фаррелла (1966 р.). У першій роботі автори звертають увагу на те, що зовнішня політика існує не лише на державному рівні, але й на індивідуальному – політиків, які формують зовнішньополітичний курс країни. Г. Спраут та М. Спраут обґрунтовують доцільність вивчення психологічних особливостей осіб, що приймають зовнішньополітичні рішення. На думку дослідників, існує два фактори, які впливають на вироблення рішень у сфері зовнішньої політики: міжнародне та операційне середовище (внутрішнє). Дж. Розенау виділив п'ять рівнів аналізу зовнішньої політики (особистість лідера, його роль, специфіка державно-політичного устрою, суспільного ладу, системні ознаки міжнародних відносин).

Однак у даному періоді зародження зовнішньополітичного аналізу співмірною популярністю користувався політреалістичний підхід до вивчення зовнішньої політики, який втім не міг задовольнити фахівців-міжнародників, котрі прагнули, з одного боку, розширити методологічну базу аналізу зовнішньої політики, а з іншого, розуміли, що зовнішня політика будь-якої держави не може бути пояснена лише у контексті природи національних інтересів, силового виміру світової політики тощо. І дійсно, зовнішня політика у роботах представників політичного реалізму фактично зводилася до вироблення воєнно-політичної стратегії (ядерна стратегія – школа стратегічного аналізу), що поперше, прив'язує теорію зовнішньої політики до воєнної теорії; і по-друге, ігнорує можливість коливань у зовнішньополітичному курсі держави, звужує форми та методи зовнішньополітичної діяльності, не враховує тип політичної системи, культуру тощо. Але водночас не слід применшувати внесок політреалістів у становлення нового наукового напрямку, досвід яких цінний передусім тим, що дозволив закласти елементи аналізу зовнішньої політики в дискурсі до класичних шкіл в теорії міжнародних відносин. Як зауважує Д. Гернер: «Аналіз зовнішньої політики виник з традиційного розуміння зовнішньої політики, оснований на *realpolitik* з його тезою

про унітарну природу держави... Він є продуктом взаємовпливу класичного реалізму і біхевіористської революції».

Другий етап характеризується двома основними тенденціями: пошуком багаторівневої теорії пояснення змісту зовнішньої політики (структурно-функціональний підхід), розширенням методологічної бази аналізу зовнішньополітичної діяльності (варто пригадати II велику дискусію в теорії міжнародних відносин, яка увела у міжнародні дослідження практику застосування експлікативних методів).

Структурно-функціональний підхід відбився в теорії прийняття зовнішньополітичних рішень, що починає заявляти про свою автономність.

Теорія прийняття зовнішньополітичних рішень зводить сутність зовнішньої політики до аналізу процесу прийняття рішень у сфері зовнішніх зносин. У свою чергу, вивчення процесу прийняття зовнішньополітичних рішень є динамічним виміром системного аналізу зовнішньої політики. Дослідження детермінант зовнішньої політики без урахування цього процесу виглядає неповним, оскільки саме він є тим самим «фільтром», крізь який проходять найбільш важливі (з точки зору особи/осіб, що виробляють рішення) чинники, що визначають специфіку зовнішньої політики.

Перед тим, як розглядати сутність сформульованих концепцій прийняття зовнішньополітичних рішень, слід вказати на дві методологічні проблеми їх формування. В першу чергу, мова йде про два головні підходи до розуміння процесу прийняття зовнішньополітичних рішень: нормативно-прескриптивний та описово-експлікативний. Ці підходи виходять із протилежних способів розуміння проблеми: прескриптивний підхід зорієнтований на побудову формальних, нормативно оптимізованих моделей; описовий – на створення емпірично обґрунтованих моделей реальних практик процесу прийняття зовнішньополітичних рішень (націлений на розкриття глибинної мотивації суб'єкта, що приймає те чи інше рішення).

Теорія прийняття зовнішньополітичних рішень розрізняє два рівня вироблення рішення – індивідуальний та бюрократичний. Якщо у першому випадку ключова роль належить особі, що приймає рішення, то у другому –

зовнішньополітичне рішення є результатом складної взаємодії бюрократичних структур (Р. Аксельрод, Ч. Бернард, Д. Дейвіс, Г. Кіссінджер, Дж. Марч, Г. Саймон, Д. Стейнбрюннер). У даному випадку зовнішньополітичне рішення є результатом «політичного торгу» між бюрократичними структурами, кожна з яких має власні (часто відмінні) погляди, позиції щодо розстановки пріоритетів у зовнішній політиці держави. Відносною автономією характеризується операційна модель, що розуміє процес прийняття зовнішньополітичних рішень як послідовність фаз/операцій (Г. Аллісон).

У третьому періоді формується комплексний підхід до розуміння сутності зовнішньої політики, автори звертаються до проблеми інформаційного забезпечення зовнішньополітичної діяльності («ефект CNN») (Д. Грабер, В. Дадлі, Л. Джеффрс, Р. Перлофф), набувають популярності теорії лідерства (Б. Корані, Д. МакНіл, А. Мінтц, Д. Мітчелл, П. Петерсон, Т. Престон, Л. Сігельман, М. Херманн, Т. Шо), вивчається роль соціокультурного середовища, національного ядра у формуванні зовнішньої політики, зустрічаються спроби виокремити критерії оцінки ефективності зовнішньої політики (Г. Брук, Ф. Зеліков, Ч. Кеглі-мол., Б. Сепін, Р. Снайдер, Е. Уіткопф). З іншого боку, у теорії зовнішньої політики розпочалася дискусія між представниками класичного підходу і так званим «другим поколінням». Класичний підхід (Г. Аллісон, Г. Брук, М. Іст, Ч. Кеглі-мол., Дж. Розенау, Б. Салмор і С. Салмор, Б. Сепін, Р. Снайдер, Ч. Херманн) фокусує увагу переважно на теорії прийняття зовнішньополітичних рішень, інституційному вимірі зовнішньої політики та компаративістиці, «друге покоління», у свою чергу, представлене більш широким спектром концепцій, як наприклад, національної ідентичності, інформаційного забезпечення зовнішньої політики (Ф. Зеліков, П. Катценштейн, І. Прізел) чи соціальної основи національного інтересу (М. Фіннермор).

Продовжується дискусія навколо проблеми співвідношення впливу внутрішніх (domestic sources) і зовнішніх (international environment) чинників на формування зовнішньої політики. Водночас робляться спроби об'єднати ці два напрями, наприклад у теорії взаємопроникнення Дж. Розенау (linkage politics) чи в теорії «дворівневої гри»/»two-levelgame» (П. Еванс, Р. Путнем, Г. Якобсон) [5]. З

іншого боку, аби примирити два напрями деякі дослідники намагаються відштовхуватися від класичних шкіл у теорії міжнародних відносин. У даному плані цікавим виглядає підхід К. Елмана, який звертається до неореалізму [6]. Проте однобічність такого аналізу відразу виявилася. Так, за словами К. Уолтса, теорія міжнародних відносин виходить з унітарності держави як актора. І навпаки, зовнішньополітичний аналіз пояснює, чому країни з рівними ресурсами поведуть себе по-різному на світовій арені. Відмінності у поведінці виходять з відмінностей у внутрішньому устрої. Зовнішня політика ж є продуктом діяльності уряду [7].

У 90-х рр. XX ст. – на початку XXI ст. в академічних колах з новою гостротою розгорнулися дебати навколо проблеми впливу процесів глобалізації на зовнішню політику і зовнішньополітичний аналіз. Глобалізація часто використовується як аналітичний термін, але «фактично є концепцією». Виходячи з того, що глобалізація є явищем кількісним і якісним, але не «кінцем історії», з'ясуємо її основні риси, аби обміркувати, як і якою мірою позначається її вплив на традиційній концепції зовнішньої політики.

Існує чимало визначень глобалізації, які часто підкреслюють різні аспекти цього явища. Водночас, найширша дефініція глобалізації, можливо, належить Д. Хелду, який визначає її як процес трансформації просторової організації соціальних відносин, що характеризується інтенсивністю зв'язків, посиленням взаємовпливу та взаємозалежності і спричиняє трансконтинентальні або міжрегіональні мережі активності.

Це визначення виокремлює те, що може вважатися основною рисою глобалізації. Поперше, глобалізація подається в часовому вимірі – вона не є статичною, не є раптовою подією, а довготривалим процесом в напрямку до «транспланетарного зв'язку» (Дж. Шолте) [9]. По-друге, - що є фундаментально новим – глобалізація тягне за собою поступову трансформацію соціальних відносин від територіально-зв'язаних форм організації (наприклад, держави) до, що називає Дж. Шолте, «супертериторіальності» і, що інші називають «детериторизацією» соціального життя, наприклад, виникнення нових соціальних і політичних утворень не прив'язаних до певної території (М. Байсхайм, Г. Уолтер) [10]. З точки зору Д. Хелда, ці нові утворення називаються «потоками» і «мережами», перші

визначаються як рух людей, символів, інструментів тощо в просторі і часі, а останні визначаються як «регульована і чітко визначена взаємодія між незалежними агентами, осередками активності та центрами сили». По-третє, глобалізації притаманні: посилення економічної, соціальної і політичної активності через кордони; інтенсивність, наприклад, зростання взаємопов'язаності в різних сферах; швидкість, з якою міжнародні явища і процеси прискорюються; і впливовість, яка використовується для оцінки ефективності глобалізації.

Глобалізації притаманні чотири головні каталізатори (У. Бек, М. Елброу, А. МакГрю, Д. Хелд, Дж. Шолте):

Політичні рішення: глобалізація частково є продуктом свідомих чи несвідомих наслідків національних та міжнародних політичних рішень, а також продуктом зростаючої тенденції до перенесення суверенітету чи делегування функцій держави міжнародним та наддержавним організаціям, чия кількість та значущість зросла із плином часу (Е. Гранде, Т. Ріссе);

Технологічний розвиток: глобалізація стала можливою завдяки швидкій еволюції комунікацій, інформації та транспортних технологій, які зменшують значущість відстані і, таким чином, стискають простір та час (М. Кастеллс);

Економічний експансіонізм: «глобалізація має розглядатися як частина щонайменше результату ідеї, а точніше ідеї вільного ринку; «вільного», у сенсі звільненого, від політичних, соціальних обмежень (А. Скотт);

Культурні обміни: глобалізація, на думку деяких експертів, поглиблює процес культурної трансформації: «матеріальний обмін локалізується, політичні обміни інтернаціоналізуються, символічний обмін глобалізується» (М. Уотерс).

У свою чергу, як тренд глобалізації позначається на аналізі зовнішньої політики?

Розпочнемо з того, що глобалізація кидає виклик самій сутності зовнішньої політики, оскільки розмиває відмінності між внутрішнім та зовнішнім, а це є центральним питанням у визначенні зовнішнього у зовнішній політиці. Однак ніщо не змушує нас думати, що визначення зовнішньої політики зникне. З одного боку, серед усіх тверджень про поступову ерозію територіальної організації соціального життя, держава-нація встояла проти змін і зникне не так скоро. З іншого боку,

навіть у все більш детериторіальному світовому порядку, різниця між поняттями «ми» та «інші» буде залишатися до тих пір, доки існують культурні, лінгвістичні та інші відмінності. І ніщо не вказує на зникнення усіх відмінностей, оскільки існує небагато прикладів втілення ідеї, що глобалізація дорівнює універсалізації чи, як стверджують інші автори, вестернізації.

Глобалізація також кидає виклик інтерпретації того, як виробляється зовнішня політика - не тільки відповідно до локалізації, типу та формулювання інтересів та цілей зовнішньої політики, а також стосовно способів та інструментів, необхідних для її здійснення у глобалізованому світі.

Змінюється підхід до розуміння інструментів, необхідних для здійснення зовнішньополітичної діяльності, що передбачає вихід за межі традиційного фокусу на матеріальній базі. Безперечно, глобалізація невіддільна від силових структур, асоційованих з міждержавними відносинами, але водночас, трансформації, які вона приносить, змушують звернути увагу на «м'яку силу» у зовнішній політиці (Дж. Най) [13]. У контексті глобалізації сила зосереджується в структурах, і розглядається як здатність держави формувати «правила гри», норми поведінки у міжнародній системі. Структурна сила забезпечується через формування режимів міжнародного співробітництва, які зменшують невизначеність у зовнішньополітичній діяльності держав (С. Стрендж).

Щодо акторів, які формують зовнішню політику, то під впливом глобалізації вони більше не будуть (виключно) територіально організованими. На цьому фоні, глобалізація також передбачає відкриття внутрішньої сфери (У. Бек). Інтереси не будуть визначатися ані через традиційну ієрархію у міжнародній системі, ані через виключно внутрішні суперечності між соціальними силами. Скоріше можна очікувати, що інтереси та цілі стануть у рівній ступені продуктом внутрішніх та зовнішніх впливів.

Тема 6. Зовнішньополітичний потенціал держави

Під зовнішньополітичним потенціалом розуміється сукупність знаходяться в руках держави ресурсів та інструментів, які дозволяють йому отримувати користь з своєї участі в міжнародних справах. До них відносяться: 1) територія, 2) населення;

2) військова міць; 3) економічний і культурно-цивілізаційний потенціал.

Міжнародне значення подій останнього року в Україні важко переоцінити. Воно заслуговує на порівняння з руйнуванням Берлінського муру, Балканським конфліктом, боротьбою Сполучених Штатів зі світовим тероризмом, падінням диктаторських режимів у арабському світі. В усякому разі системні наслідки українських подій для міжнародних відносин мають не меншу вагу.

Україна постала точкою розгалуження історичних шляхів, можна сказати, вузловою точкою, де зосереджено нові можливості й загрози. Нині складається «український прецедент» та шаблон улагодження конфліктів. Він матиме універсальне, а не лише європейське значення. Спосіб і наслідки розв'язання конфліктної ситуації на Сході України, по суті, визначають перспективи світового порядку. Швидке, радикальне й повчальне для агресора улагодження української кризи дало б змогу зберегти непорушними засади нинішнього світового порядку. Однак уже сьогодні очевидно, що такий сценарій неможливий. Криза триває вже понад рік, проявляючи ознаки ескалації. Тому питання реорганізації безпекового сегмента сучасних міжнародних відносин лише актуалізується.

Ще не так давно російськоукраїнський збройний конфлікт важко було навіть уявити. Проте на практиці неймовірно стало реальністю. Тому доцільно говорити про початок нової історичної доби. Події останнього року в Україні свідчать, що постбіполярний світ починає жити за своєю власною системною логікою. Доцільно говорити про початок третього періоду історії постбіполярної системи міжнародних відносин. Знаковими подіями першого періоду стали падіння Берлінського муру й розпад Радянського Союзу; другого – розширення Північноатлантичного альянсу на схід. Перший період фактично був продовженням біполярності й мав її відбиток; другий – засвідчив становлення однополюсного євроатлантичноцентричного світу. Тепер ідеться про остаточне розмежування з попередньою системою.

Війна на Сході України є історичним викликом і для Північноатлантичного альянсу. До того ж за потужністю цей виклик не поступається попереднім, що поставали перед НАТО під час розширення на схід.

Сьогодні альянс повертається до своєї головної міжнародної ролі й історичної місії – збройного захисника й миротворця. Оскільки впродовж останніх двох

десять років справді реальних загроз перед НАТО не виникало, альянс частково перетворився на ідеологічну спільноту та політикокоординаційний орган. Нині весь світ очікує на повернення в світову політику справді потужної військової організації, здатної завдати нищівної поразки будьякому агресору й радикально розв'язати збройний конфлікт будьякого масштабу.

Таке повернення неможливе без закріплення Північноатлантичного альянсу на східноєвропейських та середземноморських рубежах. У цьому контексті вже починають проглядатися майбутня військовополітична роль та історична місія України. Щоб вижити, наша держава має загартуватися в горнилі нинішнього конфлікту, зміцнити вітчизняний обороннопромисловий комплекс і розв'язати нагальні політичні й економічні проблеми.

Визначальним елементом стратегічного середовища модерної української держави є позиціонування сил. Тут на Україну діють три основні чинники. Це безпосереднє інтеграційне «тяжіння» з боку євроатлантичного центру сил, дисбаланс сил на пострадянському просторі та опосередкований вплив нових осередків економічного розвитку. Зрозуміло, що ключове значення для формування стратегічного простору сучасної України мають перші два чинники.

І передусім це стосується дисбалансу російськоукраїнських відносин. Нині Росія занадто уражена імперськими амбіціями та мілітаризмом. Водночас вона розбещена й корумпована через надлишок природних ресурсів. Натомість Україна не має достатніх можливостей, аби сформувати баланс сил із Росією, й відновити його самотужки надзвичайно важко. Тому ми потребуємо сприяння й підтримки країн євроатлантичної спільноти, передовсім НАТО та Євросоюзу. І, звичайно, вирішальна роль у протистоянні України російській імперській експансії належить українськоамериканському стратегічному партнерству.

Проте потенціал сучасної російської імперської експансії не варто перебільшувати. Він ґрунтується на трьох чинниках. Це залишки військово-технологічних ресурсів колишнього Радянського Союзу, нещадна експлуатація природних ресурсів Росії та ідеологічна мобілізація росіян. Дія цих чинників вичерпається впродовж п'яти–семи років. Саме такий час потрібен Україні, щоб

зміцнити й протистояти імперській Росії.

Україна є державою середнього потенціалу й не має достатнього впливу, щоб, приміром, змінювати базові структури світової політики. Такі держави, концентруючи свої можливості й зусилля на окремих найпріоритетніших напрямках зовнішньополітичної діяльності, оперують обмеженим набором стратегій для досягнення цілей зовнішньої політики. Це пониження рівня присутності на міжнародній арені та внутрішньополітична концентрація й консолідація, багатовекторний дипломатичний маневр між різними центрами сил або активна участь у роботі міжнародних організацій та інституцій, тобто мобілізація потенціалу багатосторонності.

Сьогодні Україна має три основні завдання: перемога в конфлікті й відновлення територіальної цілісності, ефективність внутрішніх реформ, а також вибір та послідовне здійснення оптимальної зовнішньополітичної стратегії. Така стратегія має потрійне спрямування:

– на заході Україна поступово інтегрується до євроатлантичної спільноти та набуває ролі «східного щита» Євросоюзу й «східної опори» Північноатлантичного альянсу;

– на сході робить свій внесок у впорядкування пострадянського простору. Йдеться про його перетворення на сферу вільної взаємодії незалежних держав;

– на півдні формує геополітичний плацдарм на балточорноморській осі на основі свого сегмента Приазов'я й Причорномор'я. Стратегічною метою тут є економічне просування.

Генеральною лінією української політики у близькій перспективі є активна та цілеспрямована інтеграція в європейську спільноту. Звісно, це потребує глибоких політичних та економічних трансформацій. Україна має перетворитися на європейську державу з відповідними стандартами внутрішньої та зовнішньої стабільності й безпеки.

У жодному разі не слід заплющувати очі на виклики реалізації української євроінтеграційної моделі. Сьогодні межа об'єднаної Європи відокремлює цивілізацію від новітнього варварства, закон і справедливість – від насильства й тотальної брехні, прогрес і розвиток – від архаїки й фундаменталізму. Саме так

розуміють сутність нинішнього конфлікту більшість українців. Саме тому для нас питання європейської інтеграції набуло життєвого значення.

Таке розуміння європейської інтеграції є викликом і для самої Європи. Для багатьох європейців участь в українському конфлікті є психологічно дискомфортною. Вона потребує моральновольової мобілізації, для якої більшість мешканців благополучних країн Заходу поки що не бачать достатніх підстав. Очевидно, Європа до кінця ще не повірила в належність України до світу європейських цінностей. Точніше, не повірила настільки, щоб відстоювати свободу й суверенітет України на рівні власних інтересів.

Більшою мірою такий підхід властивий мешканцям країн «старої Європи». Народи, які нещодавно вийшли з контрольованого Москвою «соціалістичного табору», краще розуміють масштаб і серйозність загроз, що нависли над Україною. Ця відмінність між «старою» і «ною» Європою в українському питанні є досить небезпечною для єдності ЄС. Поряд з іншими суперечностями вона здатна посилити дистанціювання позицій усередині Євросоюзу щодо ключових питань його майбутнього. Слід ставитися до цього з розумінням і сподіватися, що таке дистанціювання не переросте в інституційну кризу та кризу взаємної довіри. Очевидно, що європейська інтеграція України відбуватиметься повільно, а питання про членство в ЄС буде відкладено щонайменше до 2020 року.

Ефективна реалізація євроінтеграційної стратегії можлива за умови припинення збройного конфлікту на Сході України. Самостійно протистояти новітнім транскордонним асиметричним загрозам з боку РФ Україна поки що не може. Асоціація з ЄС та відносини партнерства з НАТО принципово не розв'язують проблеми ефективного протистояння новітнім загрозам. Україна перебуває в так званій сірій зоні безпеки та не отримує гарантій власної безпеки. Позаблоковість, нав'язана нам Росією через режим Януковича, мінімізувала залишки можливостей для реалізації в цій сфері національних інтересів.

Щоб не бути об'єктом геополітичної конкуренції між Заходом і Сходом, Україні необхідна участь у системах колективної безпеки, які діють в Європі та на євроатлантичному просторі. Угода про асоціацію дає можливість часткової інтеграції України з безпековими структурами ЄС. Проте ми розуміємо, що

європейську безпеку сьогодні гарантує НАТО.

В умовах російської агресії політична та військова співпраця з НАТО життєво необхідна для України. Позиція альянсу щодо підтримки України та засудження агресії Росії задекларована гранично чітко. Україна отримала важливі пропозиції співробітництва в межах програми особливого партнерства, а також Комісії Україна – НАТО. Україні також необхідно запропонувати та узгодити з НАТО заходи з енергетичної, економічної та інформаційної безпеки.

Нинішня спрямованість НАТО на захист кордонів у Східній Європі створює для нашої держави важливий шанс для «під'єднання» до діяльності альянсу. Зокрема, йдеться про розвиток секторальної співпраці з Польщею – союзником України та одним із найважливіших партнерів на міжнародній арені. У середньостроковій перспективі пріоритетним завданням нашого співробітництва вбачається укладення між Україною та Польщею угоди про військову допомогу.

Розвиток та поглиблення стратегічного партнерства зі Сполученими Штатами Америки залишається головним зовнішньополітичним пріоритетом України. Для нашої держави вкрай важливою і навіть визначальною є політична й дипломатична підтримка з боку США у протистоянні російській агресії. Саме Сполучені Штати цементують єдиний фронт демократичного світу проти імперських амбіцій Росії. Україна сподівається на військову та військовотехнічну допомогу з боку США. Зокрема, вкрай потрібні експерти у сфері реформування органів сектору безпеки та оборони.

У боротьбі з російською агресією Україна вважає своїми союзниками Велику Британію, Канаду, Австралію, Японію, Латвію, Литву, Естонію, Швецію, Норвегію, Румунію. Необхідно спрямувати дипломатичні зусилля на поглиблення з ними двосторонніх відносин, особливо щодо взаємодії в безпековій сфері, укладення угод про військову допомогу. Слід також спільно вивчити можливість надання союзникам низки економічних і торговельних преференцій.

Звичайно, Україна має здобувати вагомішу підтримку впливових європейських держав – таких, як Німеччина і Франція. Ми розуміємо, що наше завдання – вивести відносини з ними на рівень стратегічного партнерства.

На західному векторі зовнішньої політики зоною пріоритетних інтересів

України є регіон Центральної і Східної Європи. Субрегіональне співробітництво відбувається тут у форматі Вишеградської групи та Ради країн Балтійського моря. Нашій державі важливо долучитися до їхньої діяльності, а також ініціювати співробітництво у форматі Україна–Польща–Литва.

Намір України в перспективі приєднатися до Вишеградської групи не варто вважати безперспективним. Формат «4+1» очікувано дасть ефект у багатьох сферах. Додатковий імпульс отримають також транскордонна співпраця й розвиток єврорегіонального співробітництва. Окрім цього, для України таке об'єднання створить новий центр тяжіння. Це стимул для відродження ідей балто-чорноморського співробітництва.

Країни Балтії в нинішніх умовах показали себе надійними союзниками України. Для нашої держави важлива співпраця з Литвою, Латвією та Естонією в різних форматах. Назвімо, наприклад, Балтійську асамблею та Північну раду.

На тлі спільних загроз в Україні складається ситуативне партнерство з Румунією. Основою такого партнерства мають стати спільні зусилля з врегулювання «замороженого» конфлікту в Придністров'ї. Цю карту Росія прагне розіграти і проти України, і проти Молдови, яка є зоною особливих інтересів Румунії. В інтересах обох країн трансформувати ситуативне партнерство у стратегічне.

Пріоритети нашої держави у співробітництві з провідними міжнародними організаціями зумовлені ситуацією в Криму та на Сході України. У взаємовідносинах із ООН Україні слід ініціювати питання щодо обмеження права вето постійних членів Ради Безпеки ООН. Від ОБСЄ ми очікуємо відмови від принципу консенсусу під час ухвалення обов'язкових рішень, спрямованих на забезпечення регіональної стабільності. Важливо запровадити чітку регламентацію діяльності миротворчих місій під егідою ОБСЄ. Має бути прописаний механізм санкцій проти порушників Договору про звичайні збройні сили в Європі.

Глобальним змістом східного вектора розвитку нашої держави сьогодні є протидія російській агресії та відновлення територіальної цілісності України. Своїми діями Росія зруйнувала відносини стратегічного партнерства з Україною. Питання, як Україні діяти далі у взаємовідносинах із Росією, залишається

відкритим. Відкритим у тому сенсі, що немає офіційно затвердженої чи проголошеної української стратегії протидії російській агресії. Можливо, такий план зріє в надрах виконавчої влади чи президентських структур. Проте експертне товариство має активно долучитися до його розроблення.

Сьогодні змістом такої стратегії має стати стримування. Це передовсім локалізація загроз російської воєнної агресії, блокування окупованих територій з метою недопущення їх розширення, стимулювання протестного потенціалу на цих територіях, підтримка російських опозиційних рухів.

Ключовим завданням збройних сил в умовах стримування є розгортання ешелонованої системи оборони на стратегічних напрямках. Необхідні динамічний розвиток військовотехнологічного потенціалу та інституціалізація добровольчого руху.

Ключовим завданням також має стати ефективна протидія російській інформаційній агресії. У світі мусять зрозуміти, що Україна жертвує собою, аби захистити цивілізовану Європу від «імперії зла», що вона фактично відвертає Третю світову війну, а сучасна Росія тотожна нацистській Німеччині напередодні Другої світової війни. Слід неспростовними фактами довести до зарубіжної аудиторії, що Росія безпосередньо веде в Україні бойові дії, які супроводжуються масовими звірствами проросійських бойовиків та російських найманців на Донбасі, а так звані ЛНР і ДНР – це кримінальні терористичні утворення, цілковито залежні від РФ.

Дипломатичні зусилля мають бути орієнтовані на мобілізацію потенційних союзників до розв'язання російськоукраїнського конфлікту, залучення гуманітарної допомоги та військовотехнічної підтримки, здійснення миротворчих заходів та переговорного процесу. На дипломатичному рівні слід активно протидіяти намаганням Росії ослабити українськоамериканські відносини чи дискредитувати Україну перед ЄС. Необхідні також дипломатичні зусилля щодо посилення санкцій та політичної ізоляції Росії, формування підґрунтя для майбутніх міждержавних союзів, вирішення питання членства в Північноатлантичному альянсі та Євросоюзі.

На східному векторі Україні важливо зміцнювати відносини з державами СНД, які не поділяють агресивної поведінки РФ. Зокрема, Білорусь і Казахстан уже занепокоєні непередбачуваністю свого декларованого союзника. Україні необхідно

інтенсифікувати з ними політичну взаємодію та посилити торговельно-економічне співробітництво.

Південний вектор стратегії розвитку України має забезпечити активну присутність у регіональних міжнародних інституціях. Головною метою тут є створення геополітичного плацдарму для економічного просування на південь.

Такі чинники, як анексія Криму й підписання Угоди про асоціацію з ЄС, гостро актуалізували потребу в новій політиці України щодо Чорноморського регіону. Наміри Російської Федерації повернути нашу державу (та інших членів «Східного партнерства» – Молдову і Грузію) до зони свого політичного та економічного впливу формують додаткові безпекові ризики в регіоні.

У такому контексті з'являється можливість надання нової якості об'єднанню ГУАМ у форматі Україна, Грузія, Молдова + Азербайджан. Вона полягатиме в поглибленні інтеграції України, Молдови та Грузії з ЄС. Тут важливе об'єднання зусиль трьох держав щодо реалізації Угоди про асоціацію і створення зони вільної торгівлі. Ще одним контекстом співробітництва у форматі ГУАМ є створення умов для проведення нового раунду переговорів щодо «заморожених» конфліктів у Придністров'ї та на Південному Кавказі. Важливими партнерами України в Чорноморському регіоні є також Туреччина й Азербайджан. Це її стратегічні партнери у сфері забезпечення енергетичної безпеки.

Розділ 2. Прикладні аспекти аналізу зовнішньої політики

Тема 1. Національний інтерес як базова структура формування зовнішньої політики держави

До категорії національних інтересів належать, з одного боку, не всякі потреби, хай навіть об'єктивні, а саме усвідомлені народом і офіційно виражені; з іншого – тільки ті потреби, які витікають із національних цінностей.

Поняття "національні інтереси" належить, перш за все, до геополітики, де воно є однією з основних категорій. При цьому національні інтереси порівнюються з поняттям "інтереси країни", безвідносно до тих етносів, якими дана країна представлена.

Геополітика – (з грецької- «гео»-земля, «політік» – мистецтво) одне з

фундаментальних понять теорії міжнародних відносин. Геополітика – це концепція, що ґрунтується на визнанні пріоритету інтересів держави, що поширюються за межами офіційних кордонів. На геополітику впливають геополітичні, економічні, політичні, військові та інші чинники. Геополітичний чинник є сукупністю географічних параметрів, що обумовлюють відповідний напрям в політиці держави із забезпечення його життєво важливих інтересів на певному етапі його розвитку.

До географічних параметрів належить розмір території, протяжність державного кордону, клімат, рельєф місцевості, флора і фауна, природні ресурси. Геополітика розглядає і менш стабільні параметри, такі, як історичні особливості держави, зокрема, конфесійне відношення, суспільно-політичний лад, політичні і соціальні структури, економічні чинники, зокрема ресурсно-сировинні, торгівля зброєю та інші.

У рамках геополітики саме національні інтереси визначають стосунки між державами.

Геополітичне значення виникнення у Європі нової держави під назвою Україна важко переоцінити. Розміри її території, чисельність населення, значний промисловий, науковий та інтелектуальний потенціали, природні багатства - усе це вже зараз примушує сприймати Україну як значну європейську державу. Крім того, саме її розташування виняткове вигідне, оскільки робить країну ключовим субрегіоном, що з'єднує своїми транспортними артеріями Захід і Схід, Північ і Південь континенту. Незамерзаючі чорноморські порти утворюють сприятливі умови для безпосередніх зв'язків з країнами інших континентів.

Усвідомлення національних інтересів України надзвичайно важливе не тільки для проведення послідовної і цілеспрямованої політики у відносинах з іншими країнами, а й для вироблення відповідної стратегії розвитку власної державності.

Національні інтереси не тотожні інтересам націй, оскільки перші інтегрують інтереси всіх людей незалежно від національної належності, а другі — лише інтереси окремої нації. В Україні проживає майже 100 націй, у кожній є специфічні інтереси. Але національні інтереси для всіх є інтегруючим, єдиним чинником їх існування в державі, поліпшення умов соціального й політичного буття. Іншими словами, національний інтерес є домінантою загальносуспільних устремлінь.

Науковий підхід до визначення національних інтересів Української держави передбачає послідовне врахування істотних обставин розвитку української нації у процесі її генезису і до сьогодення. Таким чином сучасну українську націю можна трактувати у двох значеннях: у широкому розумінні - як відкриту поліетнічну спільноту, що історично склалася на території власне України і усвідомлює себе як український народ, як спільнота українських громадян, що аж ніяк не суперечить більш вузькому розумінню української нації як етнічно однорідної спільноти осіб української національності, які проживають на території України та поза її межами.

Перше віддзеркалює переважно сферу відносин державності й громадянства, друге - походження, виховання, культуру. При з'ясуванні конкретних національних інтересів мають братися до уваги обидва значення.

Національний інтерес – це інтегральне вираження інтересів усіх членів суспільства, що реалізується через політичну систему та поєднує інтереси кожної людини, інтереси національних, соціальних, політичних груп з інтересами держави. Доволі цікавим є розуміння сутності національних інтересів американськими дослідниками Ч.Лерчем і А.Саїдом, які вважають, що їх ціннісне наповнення ґрунтується на п'яти видах "добра":

- 1) добро окремих громадян; 2) добро суспільства в цілому; 3) добро держави;
- 4) добро соціально зацікавлених груп у державі; 5) добро уряду і його членів.

Тема 2. Інституційний механізм реалізації зовнішньої політики

Вищі державні органи, наділені відповідною компетенцією у сфері зовнішньої політики. Внутрішньодержавні та закордонні органи, правова основа їхньої діяльності. Постійні і тимчасові органи у сфері зовнішньої політики. Парламент, його компетенції. Форми участі парламенту у зовнішньополітичній діяльності держави. Роль глави держави у міжнародних відносинах, його конституційні повноваження у сфері зовнішньої політики. Уряд і глава уряду, їх компетенції. Форми дипломатичної діяльності урядів. Повноваження глави уряду у здійсненні зовнішньополітичної діяльності держави. Міністерство закордонних справ, його місце у системі державного механізму реалізації зовнішньої політики. Основні завдання і функції Міністерства Закордонних Справ, його структура. Організація діяльності дипломатичної служби. Правовий статус і конституційні повноваження міністра закордонних справ. Роль спеціалізованих органів державного управління у реалізації зовнішньої політики. Значення роботи закордонних органів держави для її зовнішньополітичної діяльності.

Тема 3. Аналіз міжнародних конфліктів

Вступ Історія людства-це історія війн. З 3200 ст. до н.е. і до сьогодні людство прожило без війн 292 роки. Протягом всього часу свого існування людство постійно знаходиться у стані бойових дій як серед окремих груп, так і включаючись в глобальні конфлікти.

При цьому часом військові конфлікти носять релігійний характер, часом - особистий, а іноді і суто практичний.

Намагання забезпечити власну економіку доступом до необхідних природних ресурсів підштовхують держави до розв'язання війн на совершенно надуманих засадах.

По мере того, як изведенные запаси сировини вичерпуються, країнам доводиться боротися за нові джерела, і далеко не завжди в якості інструмента такої боротьби виступають здоровий глузд і дипломатія.

Взаємодія учасників політичного процесу нерідко пов'язана з виникненням між ним суперечностей різного ступеня напруженості, які нерідко переростають в стадію політичних конфліктів.

Война является неотъемлемой частью человеческой природы, как предполагается многими психологическими теориями, то полностью изжить её никогда не удастся.

Зигмунд Фрейд считал агрессивность одним из основных инстинктов, определяющих психологические «пружины», направленность и смысл человеческого существования и исходя из этой позиции, З. Фрейд даже отказался участвовать в движении борцов за мир, так как считал войны неизбежным следствием периодических вспышек человеческой агрессивности.

Несмотря на то, что данные теории могут объяснить, почему войны существуют, они не поясняют причины их возникновения; в то же время они не объясняют существование некоторых культур, не знающих войн как таковых^[3]. Если внутренняя психология человеческого разума неизменна, то подобные культуры не должны бы существовать. Некоторые милитаристы (милитаризм (фр. militarisme, от лат. *militaris* — военный) — государственная идеология, политика и массовая психология, имеющие целью самоценное наращивание

военной мощи государства и захватнические войны как главный инструмент внешней политики) такие, как Франц Александр, утверждают, что состояние мира — это иллюзия. Периоды, которые принято называть «мирными», на самом деле являются периодами приготовления к будущей войне

Конфлікт - невід'ємний атрибут політичного життя, політичного процесу. Найважливіші конфлікти між людьми і соціальними групами концентруються у сфері політики. Політика є не що інше, як сфера діяльності по дозволу і відтворюванню конфліктів.

Слово «конфлікт» прийшло в російську мову з латині. В латинській мові слово *conflictus* означає зіткнення. Про конфлікт - навіть не вживаючи це слово - писали ще стародавні мудреці. Так, Геракліт був одним з перших філософів, хто вказав на боротьбу протилежних сил як на загальний закон, діючий в природі і суспільстві. «Повинне знати, - писав він, - що війна загальноприйнята, що ворожнеча - звичайний порядок речей і що все виникає через ворожнечу...».

Одним із ключових питань міжнародних відносин є міжнародні конфлікти. Незважаючи на те, що з початку XXI ст.. посилюється тенденція до зменшення кількості міжнародних конфліктів, проблема їх врегулювання залишається одним із важливих питань. Сьогодні можна спостерігати ряд міжнародних криз, які посилюють міжнародну напругу, зокрема, це Косово, Ірак, Афганістан та ін.

Міжнародний конфлікт – це зіткнення двох або більше різноспрямованих сил з метою реалізації цілей та інтересів в умовах протидії. Суб'єктами міжнародних конфліктів можуть бути держави, міждержавні об'єднання, міжнародні організації. Під час конфлікту може змінюватись характер зацікавлених сторін у конфлікті, розширюватись кількість учасників, відбуватись підміна безпосередніх чи другорядних сторін конфлікту. Виникнення політичного конфлікту залежить від політичних інтересів держави, нації та інших суб'єктів міжнародних відносин.

Практика міжнародних відносин свідчить, що в основі міжнародного конфлікту дуже часто є багато чинників, зокрема: 1) бідність і нерівність у добробуті народів; 2) соціально-економічний лад; 3) політичний устрій; 4) територіальні спори; 5) релігійні та національні протиріччя. Кожна зацікавлена сторона демонструє свою волю, висуває власні вимоги, обґрунтовує притаманну їй

позицію або при певних обставинах висловлює заперечення. Отже, міжнародна суперечність виникає за умови, якщо принаймні дві країни висувують взаємні претензії.

Жоден із міжнародних конфліктів у світовій історії не був точною копією іншого, що відбувався раніше. Кожний конфлікт мав певні особливості як щодо причини виникнення, засобів, складу конфліктуючих сторін, так і за специфікою перебігу подій. Власне тому будь-які типологізаційні схеми, очевидно, є доволі штучними та узагальненими моделями реальних ситуацій. М. Вебер ще в XIX ст. стверджував, що будь-яка типологізація призводить до створення т. зв. ідеальних типів явищ, які лише у загальних рисах відображають реальність. Соціологія конфлікту склалася як особливий, відносно самостійний напрям соціології лише до кінця 1950-х рр.

Політичні конфлікти можуть виконувати негативні і позитивні функції. Так, конфлікти великого масштабу і інтенсивності за відсутності процедур регулювання можуть викликати катастрофу, привести до величезних втрат. Більш того, з появою ядерної зброї і засобів його доставки в результаті конфлікту можливо знищення людства.

Позитивні функції конфлікту:

- вони сигналізують суспільству і властям про існуючі суперечності і стимулюють дії, здатні запобігти дестабілізації влади і дезинтеграції суспільства. Тому своєчасне виявлення і врегулювання конфліктів є істотним рівнем поступального розвитку суспільства.

- вони сприяють чіткому формуванню позицій учасників. Це сприяє раціоналізації і структуризації політичного процесу шляхом утворення союзів і коаліцій.

2. Міжнародні конфлікти за сферою суперечностей.

Можна назвати певну схожість причин, що викликають конфлікти. Наприклад, соціальна дискримінація (соціальна несправедливість). Такі конфлікти, відрізняючись за масштабами, інтенсивністю та результативністю, характерні для всієї нової і новітньої історії.

Класифікація конфліктів ґрунтується на таких (поширених та апробованих у

політичній практиці) критеріях, як сфера суперечностей, засоби, склад учасників конфлікту, географічні масштаби, тривалість.

Конфлікти можуть типологізуватись і за такою ознакою, як характер суперечностей, що лежать в їх основі. Суперечності можуть бути антагоністичними і неантагоністичними, внутрішніми і зовнішніми (у залежності від їх відношення до соціальної системи).

Вони можуть розрізнятися також за сферами свого прояву (економічна, політична, духовна сфера, сфера міжнародних відносин, зовнішньополітична тощо). Конфлікти можуть класифікуватись й за часом дії (затяжні, швидкоплинні), за інтенсивністю, за масштабами дії (регіональні, локальні), за формами прояву (мирні і немирні, явні та приховані) і, нарешті, за їх наслідками (позитивні — негативні, конструктивні — деструктивні).

Типології конфліктів, що пропонувані в літературі, базуються, як правило, на різних ознаках, формальних нормах або ціннісних думках.

3. Політичні, економічні та ідеологічні конфлікти.

За сферою суперечностей міжнародні конфлікти можна визначати як політичні, економічні та ідеологічні, що відповідає основним сферам взаємодії учасників міжнародних відносин.

Політичний конфлікт — зіткнення суб'єктів політики у їх взаємному прагненні реалізувати свої інтереси й цілі, пов'язані, перш за все, з отриманням влади чи політичного статусу в суспільстві”.

Політичний конфлікт — це протиборство реальних суспільних сил (агентів), що уособлюються лідерами, елітами, організаціями, партіями та іншими об'єднаннями і спільнотами. Це протиборство суб'єктів з протилежними політичними інтересами, цінностями, поглядами і цілями, обумовленими становищем та роллю у системі владних відносин

Як вид політичних відносин і форма політичного процесу конфлікт політичний відрізняється від інших тим, що він є взаємодією між суб'єктами, пов'язаною з існуванням, виявленням, артикуляцією (висловленням) і реалізацією спільних інтересів, у першу чергу — великих соціальних груп. Державна влада — знаряддя захисту та здійснення цих інтересів. Тому володіння нею, устрій

державних та інших політичних інститутів, політичний статус суспільних груп та індивідів, що складають її, цінності і символи влади, її ресурси (матеріальні й людські) є об'єктом і предметом політичного конфлікту

Російський вчений А.Здравомислов, аналізуючи традиції проблематики політичного конфлікту, зазначає, що політичний конфлікт - це постійно діюча форма боротьби за владу в конкретному суспільстві. Глибоке розуміння ролі владного елементу в конфлікті виявив польський вчений К.Полецький: «Центральним поняттям теорії конфлікту є політична влада. Вона водночас виступає і причиною протиріч, і джерелом вірогідного конфлікту, а також основною сферою життя, в якій відбуваються зміни внаслідок конфлікту».

Політичні конфлікти виникають із традиційного для сфери зовнішньої політики протиставлення держав щодо розподілу влади (домінації) і престижу у міжнародних відносинах. У міжнародній політиці влада будь-якої держави намагається розв'язувати двоєдине завдання, з одного боку, реалізувати власний суверенітет, а з іншого — встановити і підтримувати стійкий вплив на владу інших держав. Таке розуміння змісту політичного конфлікту між державами впливає із теорії реалізму, але з тими чи іншими нюансами воно характерне для більшості сучасних учених. Навіть далекий від цього постулату політичного реалізму Дж. Бартон уважав, що "не існує жодного спільного знаменника для уявлень про міжнародні відносини, окрім припущення, що у своєму існуванні держави залежать від влади і досягають мети за допомогою влади". Політичний конфлікт між державами є конфліктом з приводу влади чи впливу, який владні еліти держав прагнуть здійснювати як на території власної держави, так і за її межами.

Політичні конфлікти відбуваються переважно з таких причин:

1. Юрисдикція над певною територією, тобто конфлікт щодо включення певної ділянки суші, яка є предметом спору, у межі державних кордонів держав — учасників конфлікту.

2. Суверенітет, тобто намагання однієї із сторін реалізувати чи захистити власну політичну незалежність на протипагу намаганням іншої сторони зберегти контроль та не допустити зміни status-quo.

3. Домінування в міжнародній системі, яка виявляється у прагненні владних

еліт декількох могутніх держав встановити чи зберегти свій визначальний вплив на зовнішню і внутрішню політику інших держав світу. Конфлікти з приводу домінування переважно стосуються проблеми лідерства у міжнародній системі або її окремих частинах. Могутні держави світу змагаються за розподіл і перерозподіл сфер впливу, а в кінцевому підсумку — за глобальне лідерство. Провідні позиції у міжнародній системі дають змогу державі не лише володіти значним політичним престижем, але й конструювати вигідний для неї міжнародний порядок.

Економічні конфлікти порівняно із політичними характеризуються значно ширшим колом учасників. Поряд із державами, їх сторонами можуть виступати також і будь-які суб'єкти підприємництва, особливо ТНК, які мають розгалужені інтереси за кордоном.

Економічні конфлікти традиційно виникають через такі причини:

1. Контроль за сировинно-енергетичними та рибпромисловими районами світу, превалююча можливість експлуатації яких становить значну економічну вигоду.

2. Міжнародний економічний порядок, який, на думку політичних лідерів цілої низки держав світу, дискримінує їхніх національних виробників та ставить останніх у наперед незручне становище.

Ідеологічні конфлікти виявляються у ворожнечі між народами і державами, причиною якої є несумісність домінуючих систем цінностей, поглядів на суспільство та світ. Несумісність панівних ідеологій позначається на настроях широких кіл громадян, позиціях політичних партій і рухів, владних елітах конкуруючих між собою держав світу. Вона стає причиною ворожості у стосунках між державами, а у випадку прямого зіткнення між ними надає боротьбі антагоністичного характеру. На цій обставині наголошував Р. Арон, стверджуючи, що війни в умовах ідеологічного гетерогенізму завжди провадяться з метою повного знищення противника. Владні еліти воюючих держав не зупиняються ні перед будь-якими (навіть морально сумнівними) засобами для досягнення тріумфу. Вважаючи свою боротьбу справедливою, вони можуть задовольнитись лише повною катастрофою ворога та його моральним приниженням.

Г. Моргентау надавав ідеології характеру аргументації дій держав у сфері

зовнішньої політики. З огляду на це, ідеологія завжди є засобом маскування реальних політичних (та будь-яких інших) інтересів держави. Коли у міжнародному середовищі стикаються стратегічні політичні та економічні інтереси держав, влада кожної з них, розпочинаючи боротьбу за їх реалізацію, посиляється на свою моральну вищість, історичну місію, об'єктивну потребу чи закономірність, що завжди має на меті ствердити справедливий характер власної позиції та несправедливість противника.

Міжетнічні конфлікти традиційно пов'язують із зіткненнями між представниками різних етнічних спільнот, організованими рухами, групами та навіть окремими особами. Конфліктність фактично закладена у взаємини між етносами в умовах їхнього сусідства в межах вузького географічного ареалу їх проживання. Зростання національної свідомості окремих осіб завжди пов'язане із самоідентифікацією, що є не лише ототожненням себе з певною етнічною групою, але й моральним виправданням зробленого вибору, який полягає у підкресленні моральної вищості обраної особою етнічної групи, порівняно з іншими, котрі в її очах представляються примітивнішими чи отримують певний відтінок негативності. Тобто взаємини між представниками різних етносів завжди містять значний елемент т. зв. побутового націоналізму, який переважно є пасивним не-сприйняттям особою представників інших етнічних груп.

Переростання міжетнічних конфліктів у гострі зіткнення між окремими особами, громадськими рухами і навіть державами свідчить про процес політизації взаємин між етносами. Формування і ріст впливу національно-визвольних рухів та втручання іноземних держав сприяє радикалізації позицій представників етнічних груп та наростанню антагоністичності їх поведінки. Усе це породжує гострі конфлікти, як правило, пов'язані зі збройними конфліктами та супутніми їм етнічними чистками.

Тема 4. Україна в системі двосторонніх відносин з провідними західноєвропейськими державами

Україна-Велика Британія. Україна-Федеративна Республіка Німеччина. Україна-Франція. Україна-Італія. Україно-американські відносини на сучасному

етапі: політичний діалог, торгівельно-економічне співробітництво, культурно-гуманітарна співпраця. Україна-Канада: політичний діалог, торгівельно-економічне співробітництво, культурно-гуманітарна співпраця: проблеми та перспективи.

Тема 5. Моделі прийняття зовнішньополітичних рішень.

Існує традиційний, поширений серед науковців, погляд, що типи державної політики безпосередньо впливають на варіанти можливих державно-політичних рішень. Класифікація державної політики за критерієм масштабу та цілей включає такі типи: субстантивна, процедурна, розподільча, регулятивна (політика конкурентного регулювання), політика протекціоністського регулювання, саморегулятивна, перерозподільча, матеріальна, символічна.

До *субстантивної* політики належить усе, що уряд збирається робити: будувати лікарні, дороги, мости, виплачувати компенсації та встановлювати пільги, забороняти тіньове виробництво тощо. Така політика прямо розподіляє серед людей вигоди й витрати.

Процурна політика стосується питань, які мають вирішуватися, і суб'єктів вирішення. Вона містить закони щодо створення адміністративних агентств, визначення їх юрисдикції, уточнення процесів та методів, які вони можуть застосовувати для реалізації своїх програм, забезпечення відповідного контролю за діяльністю агентств. Однак процедурна політика може мати важливі субстантивні наслідки. Часто для затримання або запобігання прийняттю субстантивних рішень використовуються саме процедурні питання. Можливість маніпулювання процедурними правилами призводить до затримання розробки й особливо впровадження державної політики.

Залежно від впливу політики на суспільство та відносин між тими, хто бере участь у формуванні політики, вирізняють *розподільчий* тип, що передбачає розподіл послуг або вигід між певними суспільними сегментами: індивідами, групами, корпораціями, громадами тощо. Зазвичай така політика залучає державні кошти для допомоги одному чи кільком учасникам суспільного процесу (допомога фірмі, що має серйозні фінансові проблеми) або досить широкому колу зацікавлених осіб (безоплатне медичне обслуговування). Політика розподілу використовується для

сприяння діяльності приватного сектора або для надання прямих переваг певним групам суспільства на індивідуальній адресній основі. Найзагальнішою її формою є прямі виплати або субсидії для підтримання певного рівня прибутків. Прийняття рішень у процесі здійснення політики розподілу пов'язане з бюджетним процесом і спрямоване на забезпечення кожного принаймні мінімальним обсягом послуг.

Специфіка розподільчої політики в тому, що ті, хто претендує на отримання вигід, зазвичай не конкурують безпосередньо, а переможець виявляється після відбіркової процедури. Відповідно, конфлікти зведені до мінімуму, оскільки кожному надається можливість бути "переможцем" у цьому процесі. Отже, така політика створює тільки переможців і прямо не визначає коло тих, хто програв.

Регулятивна політика накладає обмеження на поведінку індивідів та груп (це відрізняє її від розподільчої). За допомогою цього підходу підтримується певний рівень конкуренції за таких умов ринку, коли необмежена конкуренція заподіювала б шкоду суспільству. Вона зменшує свободу дії тих, на кого спрямований її регулятивний вплив: власників фірм, бізнесменів, банкірів, власників розважальних закладів тощо. Найпоширенішим типом регулятивної політики є політика регулювання кримінальної поведінки проти особистості та власності, наприклад контролю за продажем вогнепальної зброї тощо. Специфікою регуляторної політики є конфлікт між двома групами: одна з них намагається встановити контроль над іншою (остання чинить опір, демонструючи, що система контролю непридатна або зовсім не потрібна). Регуляторне рішення чітко вирізняє переможців і тих, хто програв (переможці вважають себе обділеними, оскільки отримали менше, ніж розраховували). Крім того, зважаючи на складність визначення всіх цілей та наслідків регулятивної політики, зазначимо, що коли переможцем стає група людей, що відстоюють суспільні інтереси, то вона може й не отримувати безпосередньої матеріальної вигоди.

Розрізняють такі варіанти регулятивної політики:

- встановлення загальних правил поведінки (бажані й небажані дії). Регуляторні дії місцевого самоврядування означають контроль за розгортанням бізнесових структур, фінансовою практикою, тарифами тощо;
- захист прав споживачів через встановлення стандартів якості товарів і

послуг;

- надання вигід одним за рахунок інших (відмова іншим).

- регулювання шляхом контролю на ринку появи нових структур або шляхом постачання/непостачання ресурсів, а також рішення щодо надання пільг чи відмови в них.

За допомогою політики *протекціоністського* регулювання прагнуть обмежити конкуренцію, вимагаючи при цьому від зайнятих дотримуватись певних правил у своїй діяльності. Діяльність у межах таких правил дає змогу захистити населення від шкідливих або шахрайських дій приватних фірм. До зазначеного типу політики можна віднести регулювання банківської діяльності, відповідні вимоги до фінансових ринків, санкціонування державними інстанціями випуску ліків та інших медичних препаратів перш ніж вони надходять у продаж, а також регулювання певних видів бізнесу та практичної діяльності профспілок. Політика протекціоністського регулювання спрямована на захист населення, але допускає настільки високий рівень конкуренції в умовах ринку, наскільки це можливо.

Саморегулятивна політика за технологією подібна до регулятивної, оскільки також передбачає стримування або контроль певних питань чи груп. Вона підтримується групами, які "саморегулюються" для захисту або просування інтересів своїх членів. Ліцензування діяльності професійних груп (від аукціоністів до адвокатів) є прикладом саморегулятивної політики. Але залишається питання: наскільки ліцензування поліпшує якість послуг, що надаються населенню.

Перерозподільча політика репрезентує урядові зусилля щодо розміщення багатства, доходу, власності чи прав серед широких верств населення. Така політика перерозподілу є джерелом незгоди й конфлікту (наприклад між правлячою та опозиційною партіями). Цей підхід спрямований на перерозподіл рівня добробуту або прибутків у суспільстві та зміну певних політичних і громадянських прав, які ґрунтуються на практиці минулих часів і не відповідають теперішнім соціальним та суспільним цінностям. Прикладом політики перерозподілу є системи прогресивного оподаткування прибутків, за яких ті, хто отримує більші прибутки, сплачують більші податки, ніж ті, хто отримує менші доходи.

Характерна риса політики перерозподілу - поява "переможців" і тих, хто зазнав

поразки у процесі прийняття державно-політичних рішень. Те, що втрачає певна особа чи група осіб, отримує інша особа чи група. Отже, політика перерозподілу - занадто політизований процес прийняття рішень, що спричиняє найбільше конфліктів у процесі політики.

Матеріальна політика реально наділяє учасників процесу політики матеріальними ресурсами чи накладає на них додаткові витрати (наприклад, законодавство щодо мінімальної заробітної плати є матеріальною політикою за змістом і за ефектом). Тобто матеріальна політика значною мірою впливає як на суспільство в цілому, так і на кожного громадянина зокрема.

Символічна політика на відміну від матеріальної справляє незначний вплив на людей. Вона не розподіляє матеріальних ресурсів (вигід і витрат), а спрямована на підтримання таких цінностей, як мир, благополуччя, патріотизм, справедливість,

Часто символічна політика суттєво впливає на все суспільство (і матеріально також). Наприклад, охорона довкілля спочатку має вигляд добрих намірів, але поступово потребує значних матеріальних витрат. Ця політика на стадії вироблення може визначатися як матеріальна, а через відсутність фактичних рішень перетворитися на символічну. Можливий і зворотний шлях.

Слід зазначити, що чітко розмежувати матеріальну й символічну політику досить складно, оскільки лише практичне втілення в життя тієї чи іншої політики може дещо кристалізувати її як матеріальну чи символічну.

Державна політика також містить колективні (неподільні не можуть бути забезпечені окремому індивідові: чисте повітря, оборона країни, безпека тощо) і приватні (подільні - можуть бути поділені, придбані або надані окремим індивідам з одночасним обмеженням інших) блага. Характерна особливість приватних благ у тому, що вони досить часто є різноманітними соціальними благами: охорона здоров'я, державне житло, національні парки, комунальні послуги тощо. Крім того, інколи за їх використання стягується плата.

Погляд на державну політику як таку, що має використовувати виключно колективні блага, нівелюється суспільним сьогоденням. Ми є свідками поступового перетворення шляхом владних дій приватних благ у суспільні, за які мусить платити все суспільство.

Для України характерні трансформаційні процеси, що зумовлюють постійну видозміну типів державної політики. Швидке розширення приватних благ за рахунок колективних і, навпаки, зосередження на символічному типі політики на початковому етапі державотворення та усвідомлення значущості матеріального типу в середині 90-х рр. демонструє використання майже всього переліку типів державної політики.

Важливим напрямком в вивченні державної політики є модельний підхід. У цілому модель - це основа для аналізу. Оскільки моделювання державно-політичних процесів здійснюється за допомогою обмеженої кількості чинників і досягається завдяки абстрагуванню та відмежуванню від тих, які не варто враховувати, пропонуємо наше розуміння моделі в контексті державної політики. *Модель державної політики - це концептуальний підхід словесного опису державно-політичного процесу.* У повсякденному вжитку модель є відбитком того, що існує в реальному житті, але в іншому масштабі чи вимірі, й має такі характеристики:

- визначає найважливіші аспекти суспільних проблем;
- допомагає у спілкуванні, коли описуються суттєві риси державно-політичної діяльності;
- зосереджує зусилля на важливих (нехтую несуттєвими) аспектах державної політики;
- пояснює державно-політичні рішення та їх можливі наслідки.

Дослідники виокремлюють низку теоретичних моделей досягнення державно-політичних процесів: інституціональна, процесуальна, консенсусна, елітна, конфліктологічна, групова, плюралістична, раціональна, інкрементальна (нарощувальна), ігрова, теоретична, суспільного вибору, функціональна, системна та інші.

Інституціональна модель розглядає процес політики з позиції задіяних у ньому державних структур та їх взаємодії. Інституціональний підхід є основою для вивчення діяльності влади. Важливість аналізу законодавчих, виконавчих та судових інститутів має три аспекти:

- 1) політика може бути правовою або легітимною. Аналізується лише діяльність державних інституцій;
- 2) здійснення державної політики через прийняття законів означає, що

політика охоплює суспільство в цілому. Отже, кожен громадянин має виконувати прийняті державно-політичні рішення, а ці рішення, в свою чергу, стосуються кожного громадянина;

3) державні інститути можуть примусити громадян виконувати державно-політичні рішення шляхом запровадження системи штрафів і покарань для тих, хто їх не виконує.

Інституціональний підхід допомагає зрозуміти процес політики через систему контролю і врівноваження та розмежування гілок влади згідно з Конституцією. Державним інститутам надаються певні повноваження і функції, які допомагають визначити майбутні дії кожного інституту. Таким чином, інституціональний підхід може розпочати запровадження системи, в межах якої здійснюватиметься процес прийняття державно-політичних рішень. Важливість даного підходу зумовлена тим, що владні структури є структурованими моделями індивідуальної та групової поведінки, які тією чи іншою мірою впливають на зміст державної політики. Крім того, зміна структур не приводить автоматично до змін у державній політиці, оскільки потрібне поглиблене дослідження зв'язків між структурою і політикою.

Процесуальна модель співвідноситься з етапами процесу політики: усвідомлення проблеми, формулювання політики, впровадження політики та її оцінка. Така модель описує види діяльності процесу політики, але не відповідає на запитання щодо механізму прийняття державно-політичних рішень.

Однак такий підхід дає змогу аналітикам вивчати те, як приймаються рішення або як вони повинні прийматися, та сприяє кращому розумінню діяльності, пов'язаної з процесом вироблення державної політики, оскільки шляхи та способи розроблення політики впливають на зміст державної політики, і навпаки.

Слід зважати й на те, що зміни в процесі вироблення державної політики не завжди приводять до зміни змісту політики, оскільки цей процес має певні соціальні, економічні, технологічні обмеження, які сприяють тому, щоб він був відкритим/закритим, конкурентним/неконкурентним, плюралістичним/елітарним тощо. Надання переваги відкритій, демократичній, плюралістичній політичній системі не означає обов'язковості продукування відповідної політики у сфері національної оборони, освіти, здоров'я тощо. Зв'язок між змістом і процесом

потребує поглибленого вивчення і з'ясування.

Модель груп згідно з груповою теорією, яка застосовується в державній політиці, аналізує прийняття рішень відповідно до того, як протилежні суспільні групи через переговори та компроміси досягають своїх цілей. У сучасному плюралістичному суспільстві індивіди, що мають спільні інтереси, формально чи неформально об'єднуються й висувають свої вимоги уряду, у зв'язку з чим групи є своєрідними посередниками між індивідами та урядом, оскільки політика - це боротьба між групами за вплив на державну політику. Слід обов'язково враховувати відмінні риси груп: інтересів, впливу, тиску.

Завданнями політичної системи згідно з груповою моделлю є:

- встановлення правил гри в боротьбі груп;
- влаштування компромісів і балансування інтересів;
- узаконення компромісів у формі державної політики;
- нав'язування цих компромісів.

Лобізм, використання сили груп інтересів, вплив через грошовий чинник, стимулювання престижу, інформаційний тиск, за-діяння ЗМІ, зв'язки з урядовцями, бюрократичні перешкоди тощо все це нескінченний процес вироблення і впровадження політики, який, можливо, не дуже репрезентований (видимий), більш латентний, але впливовий. Цей підхід висвітлює специфічні інтереси, показує те, що отримує кожен (як результат) у процесі політики. В той час як різні суспільні групи ведуть між собою боротьбу за власні інтереси, державні інститути намагаються адекватно реагувати на це і виступати в ролі арбітра або посередника в міжгрупових конфліктах. Розв'язання групових конфліктів зберігає баланс сил у системі й підтримує стабільність державних інститутів.

Ігрова теоретична модель ґрунтується на розробці стратегії здобуття перемоги за умов конкурентної боротьби. Найкориснішою така модель може бути в ситуації із двома гравцями - наприклад двома групами, двома країнами, двома компаніями - коли рішення, прийняте кожним гравцем, впливає на результат гри; скажімо, ігрова теорія знайшла б застосування в міжнародній ситуації, результатом якої може бути війна або мир залежно від стратегії, обраної кожною стороною. Ідея гри - прийняття рішень на основі взаємозалежного процесу вибору. Гравці повинні пристосовувати свою

поведінку не тільки до власних бажань і здібностей, але й до очікувань того, що будуть робити інші.

Правила гри описують альтернативи, які існують для всіх учасників. Можливі варіанти альтернатив зазвичай відображають у вигляді матричної діаграми, яка показує альтернативи кожного гравця і можливі результати гри. Ключовий концепт теорії гри - стратегія, що передбачає раціональне прийняття рішень через здійснення певного набору "ходів" з метою досягнення оптимального результату після розгляду всіх можливих кроків опонентів. Теоретики ігор використовують термін мінімакс, що означає мінімізацію максимальних витрат або максимізацію мінімальних цілей. Стратегія мінімаксу розроблена для захисту гравця від кращої гри опонента. Найкращим результатом для обох гравців є зміна напряму їх дії для мінімізації можливості катастрофи. Крім того, гравці наповнюють можливі результати різними цінностями, і кожен з гравців намагається визначити цінності іншого, але жоден не має повної інформації щодо цінностей опонента. Також можливе блефування щодо цінностей і ресурсів гравців.

Ігрова модель застосовується у сферах процесу вироблення політики, в яких немає "незалежного" найкращого вибору, оскільки він залежить від того, що роблять інші. Через те що дуже мало проблем державної політики можна вирішити методом вибору, ігрова теорія має обмежену вартість у процесі політики.

Модель суспільного вибору передбачає економічний аналіз, в основі якого особистий інтерес до прийняття рішень. Ця теорія ґрунтується на тому, що всі дійові особи процесу політики - виборці, платники податків, кандидати, законодавці, бюрократи, суспільні групи, політичні партії, представники бюрократичних та урядових структур - прагнуть здобути максимальну особисту вигоду як у політичній, так і в ринковій діяльності. Групи громадян віддають голоси за свої інтереси так само, як споживач віддає гроші, щоб задовольнити свої потреби. Голосування стає основою ухвалення державно-політичних рішень, оскільки всі зацікавлені політичні партії прагнуть отримати максимальний відсоток голосів на свою користь. Ця модель має таке схематичне зображення (рис. 6). Модель суспільного вибору - це основа для розуміння дії політики, так само як економічна раціональність - основа економічної діяльності. Важливим аспектом теорії суспільного вибору є те, що вона дає можливість

зрозуміти, чому державні структури продовжують розширювати свої штати і свою діяльність.

Політики зацікавлені набрати достатню кількість голосів виборців для досягнення влади. Отже, як політики, так і бюрократи обіцяють громадянам надто багато в обмін на їхні голоси. Це ще більше стимулює виборців голосувати за свої власні інтереси, віддзеркалені в обіцянках певного політика. У такому разі загальним правилом, згідно з теорією суспільного вибору, є правило вибору політики за кількістю (найбільшою) голосів.

Системна модель відображає системний підхід, що є відтворенням економічної системи, з властивими йому внесками, перетвореннями, продукцією та механізмом зворотного зв'язку. Внески - це потреби та підтримка суспільства, а процес перетворення в межах політичної системи здійснюється для вироблення продукції, якою є конкретні програми та нормативні акти, що розробляються для вирішення проблеми. В межах цієї моделі державну політику розглядають як відповідь політичної системи на сили, які впливають на неї ззовні, тобто вихід системи. Сили, які породжуються зовнішнім середовищем, вважаються входом системи. Вихід політичної системи - це авторитарний розподіл цінностей і забезпечення прийняття їх населенням, що конститує державну політику. Зворотний зв'язок - процес, за якого інформація про зовнішнє середовище й стан політичної системи коригує або змінює поведінку системи, наближаючи її до поставленої мети й до максимальної ефективності. Елементи всієї системи взаємопов'язані, і система може відповісти силам зовнішнього середовища задля самозбереження. Дисфункції напрямів державної політики існують або на рівні альтернатив, або вони самі знаходять місце в суспільстві. Зміна курсу політики відбувається дуже повільно - еволюційним шляхом. Стабільність і відчуття правильності державної політики формується на основі згоди більшості наслідувати спільну систему цінностей.

Функціональна модель засновник якої - Г. Спенсер - порівнював суспільство з живим організмом, де кожен орган виконує свою специфічну функцію (нирки, серце тощо), розглядає суспільство на макрорівні.

На відміну від функціональної моделі теорія конфліктів розглядає конфлікт як основу суспільного розвитку, рушійну силу державної політики. Її прихильники

характеризують суспільство в цілому і державну політику зокрема як таку, що ґрунтується на пануванні, примусі й постійному конфлікті, на владі одних над іншими. У кожної з таких груп є власні інтереси незалежно від того, усвідомлюють вони їх чи ні й чи здатні об'єднуватись навколо них; ці інтереси також є протилежними іншим групам. Конфлікт загострюється, якщо:

- вся влада зосереджена в руках однієї групи, а решта не має впливу на прийняття державно-політичних рішень;
- позбавлені влади і впливу на рішення не мають навіть гіпотетичної можливості здобути її;
- є можливість створювати групи для обговорення суспільних проблем.

Елітна модель репрезентує, як правило, такі політичні системи, в яких не розвинена відкрита демократична й плюралістична культура. Ця модель спирається на консервативні підходи до змін і визначає державну політику як елітну, що має перспективи контролю в суспільстві, а державно-політичні рішення відображають цей інтерес. (Прихильники такої моделі стверджують, що тільки еліта може знати інтереси маси й лише вона здатна ухвалювати відповідні рішення.)

Основою виокремлення (кристалізації) політичної еліти є необхідність управління суспільством або владарювання. Її діяльність ґрунтується на принципах ієрархічності й розмежування компетенції та рутинності державного управління. Крім того, сама еліта ієрархізована, вона завжди має своє місце в загальній піраміді влади незалежно від політичного режиму (рис. 9).

Елітна теоретична модель прийняття політики передбачає такі положення:

- еліта - це нечисленна група, яка, на відміну від маси, наділена владою;
- еліта не репрезентує все населення, а є ієрархізованою структурою з власним "способом життя";
- процес набуття елітарності має своєрідні критерії і процедури та вимагає підпорядкування цим критеріям;
- серед членів елітних груп існує згода щодо базових цінностей: розподіл благ, роль уряду, права особи та соціальної мобільності;
- еліта здатна робити стратегічні прогнози, здійснювати планування і приймати правильні, а головне - своєчасні рішення із залученням відповідних

ресурсів;

- еліта може систематично й ефективно реалізовувати силу політичної влади;
- еліта використовує принцип не вирішення як ефективний засіб державної

політики;

- державна політика реагує на цілі й інтереси еліти, а не маси;
- еліта впливає на сприйняття масою державної політики, а не маса впливає

на еліту.

Базовою і найбільш застосовуваною в сучасних підходах до аналізу державної політики є *раціональна* модель.}

Ця модель дає змогу ефективно задіяти економічні та кількісні критерії, оскільки це є результатом застосування методів економічної науки в дослідженні державно-політичних процесів. Адже процеси політики містять важливу складову раціональне (тобто цілеспрямоване) прийняття рішень в умовах невизначеності, конкретних обмежень і значної конкуренції. Визначальним критерієм раціональної моделі є критерій максимуму соціальних переваг для суспільства, тобто вибір політики, яка внаслідок втілення сприятиме цьому максимуму, набагато перевищуватиме витрати на її розробку і впровадження та змушуватиме утримуватися від раціонально не вигідних (витрати перевищують або дорівнюють вигодам) рішень.

Для раціональної моделі характерні дві позиції:

- жодне державно-політичне рішення не має бути прийняте (незважаючи на зацікавленість будь-яких суспільних сил чи їхнє лобіювання), якщо витрати на розробку і впровадження відповідного напрямку державної політики перевищують суспільні прибутки;

- серед альтернатив державно-політичних рішень обирається така, що забезпечить найефективніші соціальні прибутки.

Загалом же напрям державної політики вважається раціональним, якщо різниця між досягнутою вартістю й неврахованою вартістю максимально позитивна порівняно з будь-яким іншим напрямом.

Важливою складовою раціональної моделі є одиниця виміру раціональності. Зрозуміло, що максимум соціальних переваг не порівняльний аналіз усіх альтернативних варіантів та їх наслідків;

- вибір найкращого варіанта, що сприяє досягненню поставленої мети.

Розглядаючи раціональну модель, зазначимо, що на шляху втілення в життя державної політики як досягнення максимуму соціальних переваг існує чимало перешкод. Ідентифікація цих перешкод допоможе дати відповідь на запитання, чому процес вироблення і впровадження державної політики не є максимально раціональним:

- Не існує соціальних переваг, які завжди узгоджені, існують лише прибутки соціальних груп, індивідів, які постійно конфліктують.

- Багато цих конфліктуючих прибутків і витрат не можуть бути порівняні чи "зважені". Наприклад, неможливо порівняти чи "зважити" значення індивідуальної гідності та зростання податків.

- Творці державної політики не мають достатньо мотивів для розробки і впровадження державно-політичних рішень на основі соціальних цілей, натомість вони одержують свій "мінімальний максимум винагород": влада, статус, переобрання, гроші тощо.

- Творці державної політики не мають мотивів для розгортання мережі соціальних вигід, а просто задовольняють вимоги прогресу; не шукають "найкращого шляху", а зупиняють пошук на рішенні, яке "працюватиме", навіть не даючи максимуму соціальної користі для суспільства.

- Великі інвестиції в наявні програми й чинну державну політику ("неокупні капіталовкладення") запобігають перегляду альтернатив та права користуватися попередніми рішеннями.

- Існує велика кількість перешкод у збиранні інформації, необхідної для аналізу всіх можливих альтернативних напрямів розробки і наслідків від упровадження того чи іншого рішення.

- Соціально-психологічні та фізико-біологічні науки не можуть гарантувати точність прогнозованих переваг і витрат при втіленні в життя того чи іншого державно-політичного рішення.

- Навіть застосування аналітиками-експертами сучасних комп'ютерних технологій не дає змоги точно обчислити всі вигоди і витрати, позаяк великій кількості соціальних, економічних, політичних і культурних цінностей загрожує

нівелювання.

– Невизначеність щодо наслідків упровадження різних варіантів (альтернатив) рішення примушує аналітиків-експертів діяти в традиційно близькому полі державної політики (як це робилося раніше, за аналогією чи загалом нічого не змінюючи), щоб запобігти ймовірним непередбаченим наслідкам.

Сегментація природи державно-політичного рішення в бюрократичному полі робить його важким для координації та ефективного реагування на шляху його формування - впровадження.

Отже, характеристика перешкод як невід'ємної складової раціональної моделі переконує, що вона суто аналітична, а економічна раціональність є основою для прийняття державно-політичного рішення.

Альтернативним варіантом раціональній моделі є інкрементальна як одна із моделей аналізу державної політики, що презентує консервативні суспільні погляди. У межах цієї моделі було виявлено непрактичну природу раціонального вироблення політики й запропоновано більш консервативний процес її вироблення. На сьогодні раціональна й інкрементальна моделі вважаються збалансованим інструментом розробки державної політики.

Цей метод ще називають методом дуже залежного вибору через залежність рішення від інтересів заінтересованих груп, лобіювання, бюрократичних перешкод тощо. Основними елементами цього методу є:

- розгляд обмеженої кількості альтернативних варіантів рішень;
- розгляд обмеженої кількості результатів;
- постійне коригування цілей та засобів з метою їх взаємного пристосування;
- системний аналіз та оцінювання політики - "ланцюг", до якого щоразу додається нова ланка;
- аналіз та оцінювання, прив'язані до вирішення тільки однієї проблеми, а не до досягнення позитивного результату;
- існування соціальної фрагментації аналізу та оцінювання.

Згідно з інкрементальною (нарощувальною) моделлю розробки політики визнають легітимність чинних програм і погоджуються продовжувати попередню політику з таких причин:

- брак часу, інформації та грошей для дослідження всіх наявних альтернатив поточної політики;
- визнання легітимності попередньої політики (ефективність не береться до уваги) через недостатню визначеність наслідків нової політики.

Отже, інкрементальна (нарощувальна) модель має як переваги, так і недоліки. Приймаючи рішення, інкрементальні в своїй основі, за умов обмеженого обсягу доступних знань, інкременталь-ний метод незначних змін у політиці забезпечує більшу послідовність і стабільність у межах політичної й соціальної систем, якщо представлені всі суспільні інтереси.

Таким чином, визначення типів державної політики та модельний аналіз державно-політичних процесів є надзвичайно актуальними як для наукового дослідження, так і для суспільного сьогодення. Перелік моделей для аналізу не вичерпаний. Позитивні й негативні сторони процесу моделювання наочно характеризують їх потенційні можливості, оскільки завданням аналітиків-експертів є оцінка проблеми й уміння створити придатну для аналізу модель, спроможну продемонструвати досяжність мети державної політики.

Тема 6. Роль і місце політичних партій та громадсько-політичних об'єднань у міжнародній політиці.

Поняття політичної партії. Політичне життя в сучасному суспільстві не мислиме без партій. Партії надають йому динаміки, оскільки вони є ареною змагання політичних курсів, ідей, які виражають інтереси різних суспільних груп. Знання про партії як суспільний інститут, їх місце і роль у суспільно-політичному житті мають не лише теоретичне, а й практичне значення.

Термін "партія" (від лат. *partio* – ділю, розділяю) у перекладі з латини означає частину великої спільноти. Сучасним політичним партіям передували їх прообрази — протопартії. Існує думка, що партії виникли водночас із політикою, тобто в рабовласницькому суспільстві. З розвитком рабовласницьких відносин, поглибленням соціальної диференціації суспільства, в тому числі й самого панівного класу, для здійснення влади вже було недостатньо державних політичних структур.

В VI ст. до н. е. в Греції діяли:

- партії великих землевласників – педієї;

- торгово-ремісничка поміркована партія – парамії;
- селянська партія – діакрії.

В Стародавньому Римі у II – I ст. до н. е. протистояли партії оптиматів (знаті) і популярів (простого народу).

В епоху Середньовіччя виникали та діяли партії: в Італії XII—XV ст. між собою ворогували гвельфи (прихильники світської влади папи римського) та гібеліни (прихильники сильної королівської влади). Партії античного світу і європейського середньовіччя найчастіше поставали як клієнти — тимчасові об'єднання для підтримки певних знатних осіб, сімей. Суперництво політичних груп, об'єднаних навколо впливових сімей, популярних лідерів, упродовж багатьох століть було суттєвою ознакою політичної історії. Особливого імпульсу розвитку партій надали буржуазні революції в Англії, Франції та інших європейських країнах.

У Європі в другій половині XIX ст. виникли масові партії. Їх появі сприяли два основні чинники:

- розширення виборчих прав;
- розвиток робітничого руху.

Масові політичні партії як інститут європейської культури у сучасному розумінні сформувалися лише в середині XX ст. і поступово поширилися й закріпилися в культурах країн і народів інших континентів.

Партії як соціальний феномен постійно еволюціонують. Нині урізноманітнилися причини і способи їх виникнення, багато в чому змінюються їхні форми і сутність, уявлення про їхню роль у суспільстві та й сама ця роль, методи діяльності та функції.

Ознаки політичних партій:

- добровільність об'єднання;
- певна тривалість існування в часі;
- наявність організаційної структури;
- прагнення влади;
- пошук народної підтримки.

Причинами виникнення партій є необхідність захисту соціально-класових, національних, а нерідко й плеємінних, релігійних, регіональних інтересів, а також цілі, пов'язані з виборчою боротьбою. Різноманітними є способи виникнення партій. Свого

часу М. Вебер в історії становлення партії вирізняв три етапи: аристократичне угруповання, політичний клуб, масова партія. Партії виростили з депутатських клубів і фракцій у парламенті, орієнтованих на інтереси різних кіл нової політичної та економічної еліти.

Політичні партії утворюються:

- внаслідок об'єднання гуртків і груп однакового ідейно-політичного спрямування, які виникли та існували окремо в різних місцях країни;
- у надрах масових рухів;
- внаслідок розколу однієї партії на дві та більше чи об'єднання двох та більше партій в одну;
- під впливом міжнародної партійної системи;
- як своєрідне відродження партій, які існували раніше, що підвищує їхню легітимізацію, створює певну наступність політичного розвитку;
- внаслідок діяльності лідерів, які організували партії "під себе";
- на основі регіональних організацій партії, яка існувала раніше;
- з ініціативи профспілок (лейбористські партії у Великобританії, Австралії, Канаді та інших країнах, які переважно виражають інтереси робітників, було створено саме з ініціативи профспілок, що стали колективними членами цих партій і фінансують їх).

Утворення партій, як і громадсько-політичних рухів, відбувається на установчих з'їздах або конференціях. Усні заяви про появу нової громадсько-політичної організації не вважаються достовірною інформацією. Нею є факт реєстрації партії державним органом — в Україні, наприклад, Міністерством юстиції.

Щодо тлумачення поняття "політична партія" серед політологів немає однастайності, що зумовлено складністю та багатоманітністю партій як об'єкта дослідження, різними підходами до вирішення цієї проблеми та різними традиціями національних політологічних шкіл. Попри те можна визначити спільні ознаки, які характеризують партію. Серед них найважливіша — добровільність об'єднання.

Політична партія — організована група однодумців, яка виражає інтереси частини народу, класу, класів, соціальної верстви, верств, намагається реалізувати їх завдяки здобуттю державної влади або участі в ній.

Кожна партія повинна мати:

- ідеологію;
- політичну платформу;
- організаційну структуру;
- певні методи й засоби діяльності;
- соціальну базу;
- електорат (виборців, які голосують за неї).

Основна мета діяльності політичної партії — здобути політичну владу в державі та реалізовувати свої програмні цілі — економічні, політичні, ідейно-теоретичні, моральні за допомогою законодавчої, виконавчої та судової гілок влади.

Свої програмні цілі політичні партії проводять у життя через ідейно-політичну, організаційну, пропагандистську, державну (коли оволодівають державною владою) діяльність, виробляючи стратегію й тактику своєї поведінки на різних історичних етапах розвитку і за різних політичних умов.

Структура політичної партії:

- ядро (керівні органи вищої і нижчої ланок, партійні лідери, активісти);
- рядові члени партії;
- прибічники.

Організаційно партія поділяється на партійний апарат та партійну масу, способи зв'язку апарату з цією масою, партії та політичного середовища, партії та суспільства. Часто партійна система охоплює створювані партією молодіжні, жіночі, іноді військові організації, які є засобом проведення партійної політики серед відповідних груп населення.

Сприйняття партій та їхньої ролі в житті суспільства тривалий час було негативним. Європейська політична думка радикально змінила ставлення до них у XVII— XVIII ст. Нині остаточно утвердилася думка, що без сильних політичних партій, альтернативних політичних рухів демократична природа влади неможлива. Політичні партії забезпечують зв'язок між народом і представницьким механізмом правління. Саме через партії уряд може звернутися до мас за підтримкою, а маси через партії можуть критикувати керівництво і висувати вимоги до нього.

Класифікація політичних партій

Політичні партії відрізняються одна від одної походженням, місцем і роллю в політичній системі, соціальною базою, ідеологією, програмою і т. д.

Існує декілька класифікацій політичних партій за різними ознаками:

- За класовою визначеністю: буржуазні, селянські, робітничі (у т. ч. комуністичні), соціалістичні та соціал-демократичні.
- За ставленням до суспільного прогресу: радикальні (у т. ч. революційні), реформістські, консервативні, реакційні, контрреволюційні.
- За ставленням до влади: правлячі, опозиційні, нейтральні або центристські (умовно, позаяк абсолютно нейтральних до влади партій не існує).
- За формами і методами правління та характером політичної поведінки: ліберальні, демократичні, диктаторські, тоталітарні.
- За принципами організації та членства: кадрові та масові.
- За місцем у системі влади: легальні, напівлегальні, нелегальні.
- За ідеологічним спрямуванням: комуністичні, соціалістичні, фашистські, неофашистські, ліберально-демократичні, націоналістичні, анархістські та ін.
- За віросповіданням: християнські, мусульманські.

Деякі політологи виділяють партії: прагматичні (виборчі), парламентські, харизматично-вождистські та ін.

Політичні партії в Україні можна класифікувати за такими критеріями:

- ставлення до державного суверенітету;
- соціально-економічні пріоритети;
- ідейно-політичні засади тощо.

За ідейно-політичним спрямуванням виокремлюють:

- національно-радикальні,
- національно-демократичні,
- загальнодемократичні,
- соціалістичного спрямування,
- національних меншин.

Поняття і типологія партійних систем

Залежно від багатьох обставин, а надто від політичного режиму, в кожній країні формується певна партійна система.

Партійна система – це сукупність політичних партій, характер їх взаємодії, а також місце і вплив у державному механізмі.

Політична наука (згідно Дж. Сарторі) виокремлює такі типи партійних систем, кожна з яких відображає конкретні особливості певного суспільства:

Однопартійна (в країні є одна правляча партія, а діяльність інших не допускається; партійний апарат зрощується з державним. Така система існувала в 20-40-х роках ХХ ст. у фашистській Італії, у 30-40-х роках – у гітлерівській Німеччині, у 20-80-х роках – у Радянському Союзі. Сьогодні – на Кубі, в Північній Кореї, та деяких країнах Африки: Кенії, Малі, Лівії та ін.);

Домінантна (з переважаючою партією, яка за підсумками виборів незмінно залишається при владі протягом десятків років; уряд формується лише домінуючою партією);

Двопартійна (біпартизм) (дві найбільші, найвпливовіші партії в країні поперемінно внаслідок виборів здійснюють владу; впливова опозиція партії, що програла вибори);

Трипартійна, яку ще називають двох-з-половинною (2,5) партійною системою (характеризується тим, що жодна з двох найбільших партій країни самостійно не може сформувати уряд, а тому потребує для цього підтримки третьої партії, значно меншої від них, але яка постійно представлена в парламенті);

Чотирипартійна, або двоблокова (відзначається наявністю правого та лівого блоків партій, що змагаються між собою за владу);

Партійна система обмеженого (поміркованого) плюралізму (відсутні анти системні партії двосторонньої опозиції; притаманна орієнтованість на участь в уряді, коаліційних кабінетах, незначна ідеологічна різниця між партіями);

Партійна система крайнього (поляризованого) плюралізму (їй властиві наявність антисистемних партій, двосторонньої опозиції зліва і справа, стан перманентного конфлікту між опозицією зліва і справа, сильне ідеологічне розмежування між ними);

Атомізована партійна система (не передбачає необхідності точного підрахунку числа партій, всі вони не впливові; тут виникає поріг, за яким кількість партій не має значення; уряд формується на позапартійній основі, або на засадах широкої коаліції).

Роль і функції партій у суспільно-політичному житті

Політичні партії активно впливають на діяльність органів державної влади, економіку, соціальні процеси, відносини між країнами. Вони є одним із базових інститутів сучасного суспільства, без якого не можливе функціонування представницької демократії, яка потребує розвинутих і добре організованих партій. За їх відсутності посилюється загроза виникнення авторитарного режиму.

Демократія забезпечується участю партій у виборах, позаяк на багатопартійних виборах зіштовхуються не амбіції особистостей, а інтереси суспільних груп. Партії нині є невід'ємною частиною всієї демократичної системи, особливо парламентської демократії, оскільки парламентська робота здійснюється переважно через партії.

Багатопартійність є певною гарантією проти корупції, зловживань владою, своєрідним способом контролю державних діячів.

Перспективи посттоталітарного розвитку колишніх соціалістичних країн, у тому числі України, пов'язані зі становленням політичних партій. Відсутність сильних партій, які легітимне представляють інтереси основних соціальних груп у відносинах з державою, нібито ставить державу над суспільством і розв'язує їй руки у виборі політики. Однак це ілюзія, бо замість політично організованих опонентів, з якими можна вести діалог і шукати консенсус, владі за таких обставин протистоїть стихійна маса людей. Слабкість партій неминуче обертається безсиллям держави, яка позбавляється зворотного зв'язку з масами і втрачає контроль над політичним процесом.

Вплив політичних партій на маси, а отже, і завоювання владних позицій у суспільстві визначається такими чинниками:

- наявністю привабливих ідеологій, які визначають цілі розвитку, відображають інтереси мас;

- організаційною оформленістю, мобільністю організаційних структур, здатних реалізовувати намічені цілі;

- рівнем компетентності, авторитетності партійних керівників (вождів, лідерів, функціонерів);

- достатньою масовістю й активністю рядових членів партії;

- вмінням практично організувати діяльність партії в конкретній історичній ситуації;

вмінням відобразити гострі суспільні проблеми в зрозумілих масам конструктивних лозунгах;

наявністю достатніх коштів для діяльності ідейно-пропагандистських і культурних центрів партії, для оприлюднення її політики через засоби масової інформації.

Суспільно-політична роль партій виявляється в їхніх функціях. У політології існують різні підходи щодо обсягу, змісту і суті функцій політичних партій. Американський політолог Дж. Брайс виділяє такі функції партій:

підтримка єдності між членами партії;

рекрутування нових прихильників;

стимулювання ентузіазму виборців, акцентуючи увагу на численності партії та важливості її мети;

інформування виборців про політичні питання, які вирішує партія, про особисті достоїнства вождів і недоліки суперників;

відбір кандидатів на певну посаду.

У політології фігурують й інші функції партій:

організація громадської думки з питань, які торкаються життєвих інтересів нації;

мобілізація виборців навколо партійних кандидатів;

виховання громадської думки і дедалі активніше виконання партіями загальноосвітньої ролі в процесі політичної соціалізації;

забезпечення неперервності політичних зв'язків між парламентом і народом;

формування разом з іншими політичними інститутами механізму державного і громадського управління, забезпечення стабільності влади;

створення сприятливих умов для послідовної зміни складу уряду за дво- і багатопартійної системи.

Особливу роль у життєдіяльності партії відіграє функція політичного рекрутування (кадрова). Вона передбачає підбір і висунення кадрів як для партії, так і для інших організацій, які належать до політичної системи, у тому числі висунення кандидатів у представницькі органи влади й у виконавчий апарат держави. Авторитет партії в суспільстві залежить від того, наскільки ефективно вона реалізовує функцію вироблення політики і здійснення політичного курсу. Обсяг і ефективність реалізації

цієї функції залежить від місця партії в політичній системі.

Отже, до основних функцій партій належать:

Соціальна. (З'ясування, формулювання і обґрунтування інтересів великих суспільних груп).

Активізація та об'єднання. (Представлення інтересів великих суспільних груп на державному рівні).

Ідеологічна. (Формування ідеології та політичних доктрин: теоретичних концепцій, партійної програми, оцінок подій, закликів, соціально-політичних стратегій тощо).

Політична. (Участь у формуванні політичних систем, їх спільних принципів, компонентів; участь у боротьбі за владу в державі і формування програм її діяльності).

Управлінська. (Участь у здійсненні державної влади).

Електоральна. (Організація політичної боротьби, спрямування її в цивілізоване русло).

Виховна. (Інституалізація політичних конфліктів; формування громадської думки; політичне виховання суспільства або його частини).

Кадрова. (Формування політичної еліти: підготовка й висунення кадрів для апарату держави, керівників громадських організацій, зокрема профспілок; рекрутування та соціалізація нових членів).

Становлення багатопартійності в сучасній Україні. Перспектива утворення партійної системи.

Розділ 1

Практичне заняття №1: Аналіз зовнішньої політики як навчальна дисципліна та галузь знань

Навчальна мета заняття: сформувати цілісне уявлення про аналіз зовнішньої політики як навчальної дисципліни та галузь науково-прикладного знання.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Сутність поняття «політика» і його сучасне трактування.

2. Дисциплінарні рамки науки про державну політику. Об'єкт та предмет дисципліни аналіз зовнішньої політики.

3. Основоположні принципи зовнішньої політики.

4. Співвідношення категорій «зовнішня політика», «міжнародні відносини», «міжнародна політика» та «аналіз зовнішньополітичної діяльності».

Ключові поняття: «політика», «державна політика», «зовнішня політика», «об'єкт та предмет аналізу зовнішньої політики», «міжнародна політика», «міжнародні відносини», «аналіз політики», «аналіз зовнішньополітичної діяльності»

Питання цільових виступів:

1. Становлення поняття «політика»
2. Співвідношення понять «міжнародні відносини» та «міжнародна політика».
3. Основи аналізу зовнішньої політики

Методичні вказівки:

Під час розгляду першого питання необхідно, насамперед, показати специфіку політичної діяльності та її трансформацію з протягом часу. Трансформацію трактування політики як напрямку діяльності або бездіяльності влади. Під час вивчення другого питання студентам варто розібратися з питаннями пов'язаними з визначенням державної політики. Виявляючи при цьому, державну політику як наукову дисципліну та діяльність органів влади. Мати уявлення про загальне трактування об'єкту та предмету дослідження. Визначати об'єкт та предмет дисципліни «аналіз зовнішньої політики». Готуючись до відповіді на третє питання, студент мають усвідомити, що таке принципи та формулювати основні принципи сучасної зовнішньої політики. Відповідаючи на четверте запитання студенти мають уявити співвідношення між поняттями

Література:

Базова: 1, 2, 3, 4, 5, 6.

Допоміжна: 13, 17, 18, 20, 21, 23, 40, 69, 85, 101.

Практичне заняття № 2. Сутність характеристики аналізу зовнішньої політики як складової частини прикладного політичного аналізу

Навчальна мета заняття: сформулювати цілісне уявлення про аналіз зовнішньої політики як діяльності органів державної влади та управління.

Час проведення – 2 год.

Навчальні питання:

1. Аналіз основних принципів зовнішньої політики незалежної України.

Ключові поняття: «політика», «державна політика», «зовнішня політика», «міжнародна політика», «міжнародні відносини», «аналіз політики», «аналіз зовнішньополітичної діяльності»

Питання цільових виступів:

1. Зовнішня політика України за часів Л. Кравчука
2. Зовнішня політика України за президенства Л. Кучми.
3. Зовнішня політика України за президенства В. Ющенка.
4. Зовнішня політика України за президенства В. Януковича.
5. Зовнішня політика України за президенства П. Порошенка.

Методичні вказівки:

Група розподіляється на 5 підгруп. Кожна підгрупа готує аналіз основних концептів зовнішньої політики одного з Президентів України, використовуючи виступи та звернення Президентів України до Парламенту.

Практичне заняття № 3. Методи аналізу зовнішньої політики

Мета практичного заняття – формування у студентів вмінь та навичок використання науково-прикладних методів до аналізу зовнішньої політики.

Кількість годин – 2.

Основні питання для вивчення.

1. Експлікативні методи: контент-аналіз, івент-аналіз, когнітивне картирування, метод індикаторів та статистичні методи.

2. Конструктивні методи: експеримент, системний метод, математичне моделювання.

3. Прогнозні методи: метод Дельфі, побудова сценаріїв, «мозкового штурму».

Завдання на практичне заняття.

За допомогою одного із методів провести аналіз концептуальних засад зовнішньої політики України у зверненні Президента України до Верховної Ради.

Методичні рекомендації до практичного заняття.

За допомогою методу контент-аналізу провести аналіз виступу Президента України щодо засад зовнішньої політики України.

Рекомендована література.

Основна

1. Вінникова, Н. А. Теорії міжнародних відносин і глобального управління : комплекс навчально-методичних матеріалів /Н.А. Вінникова, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків: Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014 . – 50 с. – (Методична література) . - Бібліогр.: с.39-50 .
2. Веймер Д. Аналіз політики: концепції і практика / Д. Веймер, Е. Вайнінг. — К.: Вид-во С.Павличко “Основи”, 2000. — 654 с.
3. Зленко А.М. Дипломатія і політика України в процесі динамічних геополітичних змін / А.М. Зленко — К.: Фоліо, 2003 — 559 с.
4. Конституція України [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
5. Курілло В.Є. Латентна політика. Потайні напрями політичної діяльності: навчальний посібник / В. Є. Курілло. — Миколаїв: ТОВ "Фірма "Іліон", 2009. — 592 с.
6. Кучик О.С. Зовнішня політика України: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / О.С. Кучик, О.А. Заяць. — К., 2010. — 572 с.
7. Мальський М.З. Теорія міжнародних відносин : підручник / Маркіян Зіновійович Мальський, Михайло Миколайович Мацях . – 4-те вид., перероб. і доп. – Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка ; Київ : Знання, 2011 . – 406 с.

Додаткова

1. Geller D.S. Domestic Factors in Foreign Policy: A Cross-National Statistical Analysis. Cambridge, Mass., 1985.
2. Neack L., Hey J.A.K., Haney P.J. Foreign Policy Analysis. Continuity and Change in its Second Generation. Englewood Cliffs, N.J. 1995.
3. Nugent N. The Government and Politics of the European Union. Third Edition. Durham, N.C. 1994.
4. Political Psychology and Foreign Policy. Ed. by E.Singer and V.Hudson. Boulder, Colo., 1992.
5. Rosenau J. The Scientific Study of Foreign Policy. N.Y., 1971.
6. Structure of Decision: The Cognitive Maps of Political Elites. Ed. by R.Axelrod. Princeton, N.J. 1976.
7. Vertzberger Y.Y.I. The World in Their Minds: Information Processing, Cognition, and Perception in Foreign Policy Decisionmaking. Stanford, Ca., 1990.
8. Why Nations Act: Theoretical Perspectives for Comparative Foreign Policy. Ed. by M.A.East, S.A.Salmore and Ch.F.Hermann. Beverly Hills, Ca., 1978.

Практичне заняття № 4. Основні чинники, що впливають на формування зовнішньої політики держави.

Мета практичного заняття сформувані у студентів навичок щодо визначення чинників, що впливають на формування зовнішньої політики та вміння їхнього аналізу.

Час проведення – 2 год.

Основні групи:

1. Політичні чинники.
2. Географічні чинники.
3. Соціокультурні чинники.
4. Економічні чинники

Методичні вказівки. Група розподіляється на чотири підгрупи. Кожна з яких представляє один з наборів чинників. Основна мета кожної підгрупи довести, що їхній набір чинників є найбільш значимим для напрямку зовнішньої політики.

Рекомендована література.

Основна

8. Вінникова, Н. А. Теорії міжнародних відносин і глобального управління : комплекс навчально-методичних матеріалів /Н.А. Вінникова, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків: Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014 . – 50 с. – (Методична література) . - Бібліогр.: с.39-50 .

9. Веймер Д. Аналіз політики: концепції і практика / Д. Веймер, Е. Вайнінг. — К.: Вид-во С.Павличко “Основи”, 2000. — 654 с.

10. Зленко А.М. Дипломатія і політика України в процесі динамічних геополітичних змін / А.М. Зленко — К.: Фоліо, 2003 — 559 с.

11. Конституція України [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

12. Курілло В.Є. Латентна політика. Потайні напрями політичної діяльності: навчальний посібник / В. Є. Курілло. — Миколаїв: ТОВ "Фірма "Іліон", 2009. — 592 с.

13. Кучик О.С. Зовнішня політика України: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / О.С. Кучик, О.А. Заяць. — К., 2010. — 572 с.

14. Мальський М.З. Теорія міжнародних відносин : підручник / Маркіян Зіновійович Мальський, Михайло Миколайович Мацях . – 4-те вид., перероб. і доп . – Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка ; Київ : Знання, 2011 . – 406 с.

Додаткова

9. Geller D.S. Domestic Factors in Foreign Policy: A Cross-National Statistical Analysis. Cambridge, Mass., 1985.

10. Neack L., Hey J.A.K., Haney P.J. Foreign Policy Analysis. Continuity and Change in its Second Generation. Englewood Cliffs, N.J. 1995.

11. Nugent N. The Government and Politics of the European Union. Third Edition. Durham, N.C. 1994.

12. Political Psychology and Foreign Policy. Ed. by E. Singer and V. Hudson. Boulder, Colo., 1992.
13. Rosenau J. The Scientific Study of Foreign Policy. N.Y., 1971.
14. Structure of Decision: The Cognitive Maps of Political Elites. Ed. by R. Axelrod. Princeton, N.J. 1976.
15. Vertzberger Y.Y.I. The World in Their Minds: Information Processing, Cognition, and Perception in Foreign Policy Decisionmaking. Stanford, Ca., 1990.
16. Why Nations Act: Theoretical Perspectives for Comparative Foreign Policy. Ed. by M.A. East, S.A. Salmore and Ch.F. Hermann. Beverly Hills, Ca., 1978.

Практичне заняття №5 : Національний інтерес як базова структура формування зовнішньої політики держави

Мета практичного заняття – формування у студентів явлень про зміст національних та державних інтересів

Кількість годин – 2 години.

Питання для доповідей.

1. Загальне поняття державних інтересів
2. Геополітичний підхід до національних інтересів
3. Ідеологічний підхід до національних інтересів
4. Інституційно-правовий підхід до національних інтересів
5. Геополітичні коди

Методичні рекомендації. Студентами робиться доповідь. Після цього кожна доповідь обговорюється.

Рекомендована література.

Основна

1. Вінникова, Н. А. Теорії міжнародних відносин і глобального управління : комплекс навчально-методичних матеріалів /Н.А. Вінникова, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків: Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014 . – 50 с. – (Методична література) . - Бібліогр.: с.39-50 .
2. Веймер Д. Аналіз політики: концепції і практика / Д. Веймер, Е. Вайнінг. — К.: Вид-во С.Павличко “Основи”, 2000. — 654 с.
3. Зленко А.М. Дипломатія і політика України в процесі динамічних геополітичних змін / А.М. Зленко — К.: Фоліо, 2003 — 559 с.
4. Конституція України [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
5. Курілло В.Є. Латентна політика. Потайні напрями політичної діяльності: навчальний посібник / В. Є. Курілло. — Миколаїв: ТОВ "Фірма "Гліон", 2009. — 592 с.
6. Кучик О.С. Зовнішня політика України: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / О.С. Кучик, О.А. Заяць. — К., 2010. — 572 с.

7. Мальський М.З. Теорія міжнародних відносин : підручник / Маркіян Зіновійович Мальський, Михайло Миколайович Мацях . – 4-те вид., перероб. і доп . – Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка ; Київ : Знання, 2011 . – 406 с.

Додаткова

1. Geller D.S. Domestic Factors in Foreign Policy: A Cross-National Statistical Analysis. Cambridge, Mass., 1985.
2. Neack L., Hey J.A.K., Haney P.J. Foreign Policy Analysis. Continuity and Change in its Second Generation. Englewood Cliffs, N.J. 1995.
3. Nugent N. The Government and Politics of the European Union. Third Edition. Durham, N.C. 1994.
4. Political Psychology and Foreign Policy. Ed. by E.Singer and V.Hudson. Boulder, Colo., 1992.
5. Rosenau J. The Scientific Study of Foreign Policy. N.Y., 1971.
6. Structure of Decision: The Cognitive Maps of Political Elites. Ed. by R.Axelrod. Princeton, N.J. 1976.
7. Vertzberger Y.Y.I. The World in Their Minds: Information Processing, Cognition, and Perception in Foreign Policy Decisionmaking. Stanford, Ca., 1990.
8. Why Nations Act: Theoretical Perspectives for Comparative Foreign Policy. Ed. by M.A.East, S.A.Salmore and Ch.F.Hermann. Beverly Hills, Ca., 1978.

Практичне заняття № 6. Інституційний механізм реалізації зовнішньої політики

Мета практичного заняття – надати уявлення студентам про інститути відповідальні за реалізацію та формування зовнішньої політики держави.

Кількість годин – 2.

Основні питання для розгляду.

1. Роль Верховної ради України у формуванні та реалізації зовнішньої політики.
2. Кабінет Міністрів у формуванні та реалізації зовнішньої політики.
3. Інститут Президента України у формуванні та реалізації зовнішньої політики.

Методичні рекомендації до практичного заняття.

Група розподіляється на три підгрупи. Кожна підгрупа доповідає про свій інститут, розкриваючи наступні запитання: структура, функції та повноваження інституту у процесі формування та реалізації зовнішньої політики.

Рекомендована література.

Основна

1. Вінникова, Н. А. Теорії міжнародних відносин і глобального управління : комплекс навчально-методичних матеріалів /Н.А. Вінникова, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків: Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014 . – 50 с. – (Методична література) . - Бібліогр.: с.39-50 .
2. Веймер Д. Аналіз політики: концепції і практика / Д. Веймер, Е. Вайнінг. — К.: Вид-во С.Павличко “Основи”, 2000. — 654 с.
3. Зленко А.М. Дипломатія і політика України в процесі динамічних геополітичних змін / А.М. Зленко — К.: Фоліо, 2003 — 559 с.
4. Конституція України [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
5. Курілло В.Є. Латентна політика. Потайні напрями політичної діяльності: навчальний посібник / В. Є. Курілло. — Миколаїв: ТОВ "Фірма "Гліон", 2009. — 592 с.
6. Кучик О.С. Зовнішня політика України: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / О.С. Кучик, О.А. Заяць. — К., 2010. — 572 с.
7. Мальський М.З. Теорія міжнародних відносин : підручник / Маркіян Зіновійович Мальський, Михайло Миколайович Мацях . – 4-те вид., перероб. і доп. – Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка ; Київ : Знання, 2011 . – 406 с.

Додаткова

1. Geller D.S. Domestic Factors in Foreign Policy: A Cross-National Statistical Analysis. Cambridge, Mass., 1985.
2. Neack L., Hey J.A.K., Haney P.J. Foreign Policy Analysis. Continuity and Change in its Second Generation. Englewood Cliffs, N.J. 1995.
3. Nugent N. The Government and Politics of the European Union. Third Edition. Durham, N.C. 1994.
4. Political Psychology and Foreign Policy. Ed. by E.Singer and V.Hudson. Boulder, Colo., 1992.
5. Rosenau J. The Scientific Study of Foreign Policy. N.Y., 1971.
6. Structure of Decision: The Cognitive Maps of Political Elites. Ed. by R.Axelrod. Princeton, N.J. 1976.
7. Vertzberger Y.Y.I. The World in Their Minds: Information Processing, Cognition, and Perception in Foreign Policy Decisionmaking. Stanford, Ca., 1990.
8. Why Nations Act: Theoretical Perspectives for Comparative Foreign Policy. Ed. by M.A.East, S.A.Salmore and Ch.F.Hermann. Beverly Hills, Ca., 1978.

Практичне заняття № 7. Аналіз міжнародних конфліктів

Мета практичного заняття – формування у студентів уявлень про сучасні міжнародні конфлікти та засоби їх розв’язання.

Кількість годин – 2.

Питання для розкриття

1. Причини виникнення міжнародних конфліктів з точки зору структуралістського підходу.
2. Причини виникнення міжнародних конфліктів з точки зору контекстуального підходу.
3. Класифікація конфліктів
4. Методи врегулювання міжнародних конфліктів

Методичні рекомендації. Студенти мають розкрити кожне питання. Після чого відбувається обговорення. Основну увагу звернути на цивілізаційні виміри міжнародних конфліктів та релігійні причини.

Рекомендована література.

Основна

8. Вінникова, Н. А. Теорії міжнародних відносин і глобального управління : комплекс навчально-методичних матеріалів /Н.А. Вінникова, Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків: Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014 . – 50 с. – (Методична література) . - Бібліогр.: с.39-50 .
9. Веймер Д. Аналіз політики: концепції і практика / Д. Веймер, Е. Вайнінг. — К.: Вид-во С.Павличко “Основи”, 2000. — 654 с.
10. Зленко А.М. Дипломатія і політика України в процесі динамічних геополітичних змін / А.М. Зленко — К.: Фоліо, 2003 — 559 с.
11. Конституція України [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
12. Курілло В.Є. Латентна політика. Потайні напрями політичної діяльності: навчальний посібник / В. Є. Курілло. — Миколаїв: ТОВ "Фірма "Іліон", 2009. — 592 с.
13. Кучик О.С. Зовнішня політика України: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / О.С. Кучик, О.А. Заяць. — К., 2010. — 572 с.
14. Мальський М.З. Теорія міжнародних відносин : підручник / Маркіян Зіновійович Мальський, Михайло Миколайович Мацях . – 4-те вид., перероб. і доп. – Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка ; Київ : Знання, 2011 . – 406 с.

Додаткова

9. Geller D.S. Domestic Factors in Foreign Policy: A Cross-National Statistical Analysis. Cambridge, Mass., 1985.
10. Neack L., Hey J.A.K., Haney P.J. Foreign Policy Analysis. Continuity and Change in its Second Generation. Englewood Cliffs, N.J. 1995.
11. Nugent N. The Government and Politics of the European Union. Third Edition. Durham, N.C. 1994.
12. Political Psychology and Foreign Policy. Ed. by E.Singer and V.Hudson. Boulder, Colo., 1992.
13. Rosenau J. The Scientific Study of Foreign Policy. N.Y., 1971.

14. Structure of Decision: The Cognitive Maps of Political Elites. Ed. by R.Axelrod. Princeton, N.J. 1976.

15. Vertzberger Y.Y.I. The World in Their Minds: Information Processing, Cognition, and Perception in Foreign Policy Decisionmaking. Stanford, Ca., 1990.

16. Why Nations Act: Theoretical Perspectives for Comparative Foreign Policy. Ed. by M.A.East, S.A.Salmore and Ch.F.Hermann. Beverly Hills, Ca., 1978.

Практичне заняття № 8. Україна в системі двосторонніх відносин з іншими державами.

Мета практичного заняття – формування у студентів навичок щодо аналізу зовнішньої політики України по відношенню

Кількість годин – 2.

Методичні рекомендації

Студентам пропонується вибрати одну з держав світу для подальшого самостійного дослідження аспектів зовнішньої політики в межах курсу. На практичне заняття студент виконує завдання по обраній державі. Результати індивідуальних досліджень

обговорюються під час дискусій на семінарських заняттях.

1. США, Канада
2. Росія
3. Країни Латинської Америки
4. Білорусь, Молдова
5. Держави Балтики
6. Польща, Чехія
7. Словаччина, Угорщина
8. Румунія та Болгарія
9. Югославія й Албанія
10. Німеччина, Франція
11. Великобританія та Ірландія
12. Іспанія, Португалія
13. Греція, Італія
14. Туреччина, Іран, Ірак, Афганістан
15. Австрія, Швейцарія та Ліхтенштейн
16. Австралія, Нова Зеландія
17. Скандинавські країни
18. Країни Африканського континенту

Рекомендована література.

Основна

15. Вінникова, Н. А. Теорії міжнародних відносин і глобального управління : комплекс навчально-методичних матеріалів /Н.А. Вінникова, Харківський

- національний університет ім. В.Н. Каразіна. – Харків: Видавництво ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014. – 50 с. – (Методична література) . - Бібліогр.: с.39-50 .
16. Веймер Д. Аналіз політики: концепції і практика / Д. Веймер, Е. Вайнінг. — К.: Вид-во С.Павличко “Основи”, 2000. — 654 с.
17. Зленко А.М. Дипломатія і політика України в процесі динамічних геополітичних змін / А.М. Зленко — К.: Фоліо, 2003 — 559 с.
18. Конституція України [Електронний ресурс] // Законодавство України. — Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>
19. Курілло В.Є. Латентна політика. Потайні напрями політичної діяльності: навчальний посібник / В. Є. Курілло. — Миколаїв: ТОВ "Фірма "Іліон", 2009. — 592 с.
20. Кучик О.С. Зовнішня політика України: Навч. посіб. Рекомендовано МОН / О.С. Кучик, О.А. Заяць. — К., 2010. — 572 с.
21. Мальський М.З. Теорія міжнародних відносин : підручник / Маркіян Зіновійович Мальський, Михайло Миколайович Мацях . – 4-те вид., перероб. і доп. – Львів : Видавництво Львівського університету ім. І. Франка ; Київ : Знання, 2011 . – 406 с.

Додаткова

17. Geller D.S. Domestic Factors in Foreign Policy: A Cross-National Statistical Analysis. Cambridge, Mass., 1985.
18. Neack L., Hey J.A.K., Haney P.J. Foreign Policy Analysis. Continuity and Change in its Second Generation. Englewood Cliffs, N.J. 1995.
19. Nugent N. The Government and Politics of the European Union. Third Edition. Durham, N.C. 1994.
20. Political Psychology and Foreign Policy. Ed. by E.Singer and V.Hudson. Boulder, Colo., 1992.
21. Rosenau J. The Scientific Study of Foreign Policy. N.Y., 1971.
22. Structure of Decision: The Cognitive Maps of Political Elites. Ed. by R.Axelrod. Princeton, N.J. 1976.
23. Vertzberger Y.Y.I. The World in Their Minds: Information Processing, Cognition, and Perception in Foreign Policy Decisionmaking. Stanford, Ca., 1990.
24. Why Nations Act: Theoretical Perspectives for Comparative Foreign Policy. Ed. by M.A.East, S.A.Salmore and Ch.F.Hermann. Beverly Hills, Ca., 1978.

3. Методичні вказівки до самостійної роботи

Тема 1. Основні етапи становлення аналізу зовнішньої політики.

Кількість годин: 5 години

1. Початок формування аналізу зовнішньої політики.
2. Формування компаративістських концепцій зовнішньої політики
3. Сучасні теорії аналізу політики.

Методичні рекомендації.

Основна мета цієї теми надати студентам уявлення про основні етапи

становлення аналізу політики як наукової, так і навчальної дисципліни.

Розкриваючи перше питання необхідно усвідомити початковий етап формування аналізу політики як раціональної діяльності. Початковий етап становлення аналізу зовнішньої політики (друга половина 50-х років). Виокремлення напрямків аналізу зовнішньої політики. порівняльні дослідження ЗП (comparative foreign policy), структурно-функціональний аналіз ЗП; дослідження зовнішньої політики з позицій загальної та соціальної психології. Аналіз зовнішньої політики (foreign policy analysis). Теорія прийняття зовнішньополітичних рішень, бюрократична теорія, концепції та теорії психологічних досліджень, комп'ютерне моделювання зовнішньополітичного процесу та процесів прийняття зовнішньополітичних рішень, теорія експертних оцінок

Тема 2. Зовнішньополітичний потенціал держави.

Кількість годин – 5

1. Основні складові зовнішньополітичного потенціалу.
2. Силкові та несилкові основи зовнішньополітичного потенціалу.
3. Основні напрямки реалізації зовнішньополітичного потенціалу держави

Методичні рекомендації.

Метою цієї теми є ознайомити студентів з основними потенційними можливостями зовнішньополітичної діяльності держави.

У продовж вивчення першого питання студенти мають ознайомитися з ресурсним потенціалом держави. Особливу увагу треба акцентувати на розмежування внутрішнього та зовнішнього потенціалу держави як основи аналізу зовнішньої політики.

При вивченні другого питання необхідно акцентувати увагу на елементах зовнішньополітичного потенціалу, а саме: економічна сила, економічний вплив, воєнна сила, воєнний вплив, ідеологічний (морально-психологічний) вплив, культурно-науковий вплив, політичний вплив.

При ознайомленні з третім питанням студенту необхідно провести взаємозв'язок між коаліціями держав та реалізацією потенціалу держави. визначити методи силового/несилового впливу та зовнішньополітичний потенціал держави.

Тема 3. Роль суб'єктивних і об'єктивних чинників у зовнішній політиці.

Кількість годин – 5.

1. Суб'єкти міжнародних відносин та їхня характеристика.
2. Класифікація чинників зовнішньої політики.
3. Держава в міжнародних відносинах.

Методичні вказівки.

Метою цієї теми є надання студентам уявлення про суб'єктивні та об'єктивні чинники формування зовнішньої політики.

При розгляді першого питання студенту рекомендується ознайомитися з

поняттям суб'єкта міжнародних відносин та міжнародно-правовим статусом суб'єкта міжнародних відносин. При розгляді другого питання студент має ознайомитися з основними чинниками, що впливають на зовнішню політику. А саме: інтереси суб'єктів міжнародних відносин, структура інтересів суб'єкта; інтереси і цілі суб'єкта; стратегічні й поточні цілі; інтереси явні і приховані; методика виявлення інтересів і цілей. При розгляді третього питання треба акцентувати увагу на поведінці держави на міжнародній арені, методах аналізу діяльності держави (статистичні, економічні, політичні та ін.), критеріях оцінки результатів діяльності та способах врахування поведінки держави.

Тема 4. Зовнішньополітична тактика та стратегія.

Кількість годин – 5.

1. Поняття зовнішньополітичної тактики.
2. Зовнішньополітична стратегія.

Методичні рекомендації.

Метою даної теми є ознайомлення студентів з тактичними та стратегічними напрямками зовнішньополітичної діяльності.

При розгляді першого питання студенти повинні ознайомитися з поняттям зовнішньополітичної тактика, зовнішньополітичними акціями та їх типами, тактичними операціями у зовнішній політиці та їх типами.

При розгляді другого питання студенти мають визначитися з з поняттям зовнішньополітичної стратегії, основними етапами формування зовнішньополітичної стратегії, різновидами зовнішньополітичних стратегічних операцій, визначенням зовнішньополітичного стратегічного партнерства та його параметрів. Типологія стратегічного партнерства. Етапи зовнішньополітичної стратегії України.

Тема 5. Цілі та принципи зовнішньої політики.

Кількість годин – 5.

1. Основні цілі зовнішньополітичної діяльності.
2. Принципи зовнішньополітичної діяльності.
3. Діалог у міжнародних відносинах.

Методичні рекомендації.

Мета даної теми полягає у формуванні у студентів вмій та навичок щодо формування цілей зовнішньополітичної діяльності на основі загальних принципів цієї діяльності.

Розглядаючи перше питання студенти мають з'ясувати зміст та основні зовнішньополітичні цілі. Отримати уявлення про взаємозв'язок між ресурсами і зовнішньополітичними цілями. Ознайомитися з класифікацією зовнішньополітичних цілей: за часом, за простором, за спрямуванням. Вивчити

структуру зовнішньополітичних цілей та способи їх досягнення. З'ясувати ієрархію зовнішньополітичних цілей, а саме: політико-ідеологічний, стратегічний, тактичний. Вивчаючи друге питання студент має ознайомитися з основними принципами зовнішньої політики та міжнародних відносин. Документи, які визначають принципи міжнародних відносин. Вивчаючи третє питання студент має ознайомитися з основними методами діалогу у міжнародних відносинах.

Тема 6. Моделі прийняття зовнішньополітичних рішень.

Кількість годин – 5.

1. Моделі прийняття рішень Г. Аллісона.
2. Модель раціонального актора.
3. Модель бюрократичної політики.
4. Модель організаційного процесу.

Методичні вказівки.

Метою навчальної теми є ознайомлення студентів з основними моделями прийняття зовнішньополітичних рішень.

Моделювання є «дослідження будь-яких явищ, процесів або систем об'єктів шляхом побудови і вивчення їх моделей, дослідження моделей для визначення або уточнення характеру та раціоналізації способів побудови знову конструюються систем та об'єктів». Моделювання надає можливість вивчення об'єкта не безпосередньо, а через розгляд іншого, подібного йому і більш доступного об'єкта - його моделі.

Основні властивості моделей полягають у наступному: по-перше, модель повинна бути подібна досліджуваного об'єкта, а по-друге, модель повинна бути простіше досліджуваного об'єкта, щоб виявилось можливим її вивчення. Основне призначення моделі полягає в можливості проведення з моделлю експериментів, аналізу і вивчення, які неможливі з самим досліджуваним об'єктом.

Моделювання як метод дослідження систем управління застосовується при розробці досить складних управлінських рішень і являє собою побудову моделей або системи моделей досліджуваного об'єкта для його вивчення. Дослідження моделей об'єктів дозволяє уточнити властивості і характеристики досліджуваного явища. Використання моделей об'єктів дозволяє проводити активні експерименти, які неможливі з самим досліджуваним об'єктом. І проблеми застосування моделювання вивчаються в багатьох науках, але особливо вони актуальні у сфері зовнішньополітичної діяльності.

Вивчаючи перше питання студенти мають ознайомитися з концепцією Моделювання процесу прийняття рішень Г. Аллісона: аналіз підходів та критика. У другому питанні необхідно ознайомитися з моделлю раціонального актора (Rational Actor Model, RAM). У третьому питанні необхідно ознайомитися з моделлю бюрократичної політики (Bureaucratic Politics Model, BPM). У четвертому питанні з моделлю організаційного процесу.

Тема 7. Зовнішньополітичний аналіз в структурі органів управління.

Кількість годин – 5.

1. Аналітичні центри: «фабрики думки».
2. Етапи формування «фабрик думки».
3. Класифікації «фабрик думки».
4. Вплив дослідницьких наукових центрів на прийняття зовнішньополітичних рішень.

Методичні рекомендації.

У сучасному світі перевагу здобувають держави, які швидко реагують на зміни у зовнішньому середовищі, адаптуються до нових умов, приймають виважені рішення відносно реалізації національних інтересів на міжнародній арені, співвимірюючи при цьому свої ресурсні можливості та цілі.

Формування стратегії зовнішньої політики держави вимагає врахування багатьох структурних елементів сучасної системи міжнародних відносин. Виклики, які постають перед державою на міжнародній арені зумовлюють розробку експертних оцінок здатних вирішити конфліктну ситуацію або запропонувати оптимальний варіант для її врегулювання. Кожна держава намагається привнести інтелектуальну складову до розробки власної зовнішньої політики, залучаючи новітні розробки в інформаційній сфері та використовуючи напрацювання експертів з актуальних проблем міжнародних відносин. Вагомою складовою елементом у розробці зовнішньої політики виступають «мозкові центри», що пропонують свої шляхи та способи вирішення проблем міжнародного характеру та розробку стратегічних програм.

Визначення, що відображає сучасні наукові підходи до реалій політичного життя, отже: «фабрика думки» або «мозковий центр» - незалежна, некомерційна дослідницька організація створена з метою обговорення та просування важливих для суспільства рішень, а також просування практичної політики у будь-якій галузі або сфері суспільного життя. Відповідно ключове значення для дослідження ролі та завдань фабрик думки мають поняття «публічна політика» (public policy) і процес здійснення політики або «політична дія» (policymaking), а також комунікативний процес глобальних узгоджень (deliberative process).

Отже, можна виділити чотири основних покоління «фабрик думки».

1. «Фабрики думки» орієнтовані на ВПК – здійснювали міждисциплінарний науково-технічний пошук у рамках оборонної стратегії країн-донорів.
2. Футурологічні інститути – розглядали питання з проблематикою майбутнього, яка народилася з глобальної технічної взаємозалежності.
3. «Фабрики думки» адвокатського типу – займаються визначенням, захистом і відстоюванням інтересів громадянського суспільства та громадськості перед іншими суб'єктами політики. Цілеспрямовано розроблюють стратегії та плани просування.
4. Локально орієнтовані «фабрики думки» - інститути урбаністики та регіонального розвитку. Такі організації не лише виробляють нові ідеї та рішення, а також впроваджують їх у життя на локальному рівні.

Тема 8. Геополітичне положення України в Центрально-Східній Європі.

Кількість годин – 5.

1. Роль України у геополітичних процесах.
2. Взаємовідносини України з країнами ЦЄС.

Методичні вказівки.

Мета навчальної теми - формування у студентів навичок щодо аналізу зовнішньої політики щодо країн ЦЄС.

Україна як одна з держав Центрально-Східної Європи (ЦЄС) приділяє значну увагу відносинам із державами регіону, котрі є своєрідним містком між нею та Заходом. Співпраця з ними істотно розширює смугу стабільності миру довкола України, сприяє її утвердженню як впливової європейської держави. Різноманітні й тривалі взаємини України з державами регіону - важлива умова її інтегрування до європейського співтовариства і активної участі в регіональній та субрегіональній співпраці.

Становлення і розвиток відносин України з державами ЦЄС, з огляду на низку історичних, геополітичних, культурних та інших чинників, мають особливості. Це насамперед: подібність соціально-економічних і політичних проблем, котрі доводиться розв'язувати на шляху докорінної трансформації суспільств; спільна зацікавленість у якнайшвидшому і повномасштабному залученні до європейських інтеграційних процесів; визнання тієї обставини, що, належачи географічно до згаданого регіону і беручи безпосередню участь у перетвореннях, які відбуваються у державах ЦЄС, Україна є серйозним чинником східноєвропейського розвитку.

Україна завдяки вигідному геополітичному положенню має великі потенційні можливості, спрямовані на розвиток дво- та багатосторонніх відносин з країнами Центрально-Східної Європи, оскільки 19 з 25 регіонів держави є прикордонними, а зовнішній кордон - найдовшим серед європейських країн. Підтримка співпраці з регіонами постає інструментом соціально-економічного розвитку регіонів і пом'якшення територіальних диспропорцій.

У цьому контексті назвемо основні демократичні фактори оптимізації співробітництва між країнами ЦЄС на сучасному (в рамках нової четвертої хвилі демократизації) етапі історичного розвитку:

1. Ринкові перетворення, що безпосередньо впливають на реформування соціально-економічної сфери загалом і для потреб розвитку міжкордонної співпраці зокрема.
2. Розширення автономії регіонів, територіально-адміністративних одиниць і місцевого самоврядування в межах національних держав у сенсі особливого значення поєднання їхніх зусиль для ініціювання та розширення транскордонного співробітництва між ними.
3. Загальнодемократичний процес розвитку громадянського суспільства та його інститутів, їхнього значення у розширенні ініціативи територіальних громад і окремих індивідів по різні боки міждержавних кордонів та розвою на цій основі взаємовигідного єврорегіонального діалогу в галузях економіки, науки, культури, освіти, екології й охорони довкілля тощо.
4. Потреби у співпраці з метою зняття або зменшення напруги в окремих державах

чи їхніх прикордонних регіонах у контексті розв'язання соціальних, економічних, екологічних та інших проблем.

5. Взаємозв'язок між загальним рівнем демократичних перетворень у конкретних країнах ЦСЄ, входженням або співпрацею їх у рамках міжнародних організацій регіонального та субрегіонального спрямування і можливостями, реаліями й перспективами розвитку транскордонного співробітництва у сенсі його політичної та економічної доцільності й необхідності.

6. Уніфікація правового поля і законодавчої основи діяльності окремих держав, їх територіально-адміністративних та самоврядних одиниць з метою розширення загальних можливостей до співпраці на міждержавному рівні, його конкретної реалізації у формі транскордонних відносин різного гатунку.

7. Зростання значення політичного моніторингу та політичного менеджменту в суміжних прикордонних регіонах з метою виявлення і розвитку найважливіших аспектів подальшого розширення й активізації транскордонної співпраці, створення і вдосконалення ефективних важелів управління нею.

8. Мінімізація ризиків бюрократизації та корупції внаслідок розширення контролю й гласності за діяльністю центральних державних, місцевих самоврядних і єврорегіональних міждержавних органів, котрі безпосередньо, координаційно чи опосередковано стосуються здійснення транскордонного співробітництва.

3. Завдання семестрових екзаменів (письмових залікових робіт):

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу

Напрямок підготовки : 6.030204 – Міжнародна інформація

Семестр 8

Форма навчання: денна

Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень): бакалавр

Навчальна дисципліна: Аналіз зовнішньої політики

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ № 1

1. Сутність поняття «політика». (13 балів)

2. Математичне моделювання в аналізі зовнішньої політики. (13 балів)

3. Роль глави держави у міжнародних відносинах, його конституційні повноваження у сфері зовнішньої політики. (14 балів)

Затверджено на засіданні кафедри міжнародних відносин,
міжнародної інформації та безпеки

протокол № 1 від “28” серпня 2018 р.

Завідувач кафедри _____ Л.В. Новікова

підпис

Екзаменатор _____ Є.М. Солових
підпис

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу

Напрямок підготовки : 6.030204 – Міжнародна інформація

Семестр 8

Форма навчання: денна

Рівень вищої освіти (освітньо-кваліфікаційний рівень): бакалавр

Навчальна дисципліна: Аналіз зовнішньої політики

ЕКЗАМЕНАЦІЙНИЙ БІЛЕТ №2

1. Сучасне трактування поняття «політика» (13 балів).
2. Прогностичні методи дослідження зовнішньої політики (13 балів).
3. Уряд і глава уряду, їх компетенції (14 балів).

Затверджено на засіданні кафедри міжнародних відносин,
міжнародної інформації та безпеки

протокол № 1 від “28” серпня 2018 р.

Завідувач кафедри _____ Л.В. Новікова
ініціали, прізвище
підпис

Екзаменатор _____ Є.М. Солових
підпис